

DANIşMA MECLİSİ S. Sayısı : 166

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Tasarısı

(1/463)

TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANAYASASI

BİRİNCİ KISIM

GENEL ESASLAR

I. Devletin şekli ve Devlet şeklinin değişmezliği	Madde 1
II. Cumhuriyetin temel ilkeleri	Madde 2
III. Devletin bütünlüğü, resmî dili, bayrağı, millî marşı ve başkenti	Madde 3
IV. Devletin temel amaç ve görevleri	Madde 4
V. Egemenlik	Madde 5
VI. Kanun önünde eşitlik	Madde 6
VII. Yasama yetkisi	Madde 7
VIII. Yürütme yetkisi ve görevi	Madde 8
IX. Yargı yetkisi	Madde 9
X. Anayasanın bağlayıcılığı ve üstünlüğü	Madde 10

İKİNCİ KISIM

TEMEL HAKLAR VE ÖDEVLER

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL HÜKÜMLER

I. Temel hak ve özgürlüklerin niteliği	Madde 11
II. Temel hak ve özgürlüklerin sınırlanması	Madde 12
III. Temel hak ve özgürlüklerin kötüye kullanılmaması	Madde 13
IV. Temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasının durdurulması	Madde 14
V. Yabancıların durumu	Madde 15

İKİNCİ BÖLÜM

KİŞİNİN HAKLARI VE ÖDEVLERİ

I. Kişinin dokunulmazlığı, maddî ve manevî varlığı	Madde 16
II. Zorla çalştırma yasağı	Madde 17
III. Kişi özgürlüğü ve güvenliği	Madde 18
A. Kişi özgürlüğü	
B. Kişi güvenliği	Madde 19
IV. Seyahat ve yerleşme özgürlüğü	Madde 20
V. Özel hayatın gizliliği ve korunması	Madde 21
A. Özel hayatın gizliliği	
B. Konut dokunulmazlığı	Madde 22
C. Haberleşme özgürlüğü	Madde 23
VI. Din ve vicdan özgürlüğü	Madde 24
VII. Düşünce ve kanaat özgürlüğü	Madde 25
VIII. Düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğü	Madde 26

IX. Bilim ve sanat özgürlüğü	Madde 27
X. Basın ve yayımla ilgili hükümler	Madde 28
A. Basın özgürlüğü	
B. Süreli ve süresiz yayın hakkı	Madde 29
C. Basın araçlarının korunması	Madde 30
D. Kamu tüzelkişilerinin elindeki basın dışı kitle haberleşme araçlarından yararlanma hakkı	Madde 31
E. Düzeltme ve cevap hakkı	Madde 32
XI. Toplantı hak ve özgürlükleri	
A. Dernek kurma hakkı	Madde 33
B. Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme özgürlüğü	Madde 34
XII. Hakların korunması ile ilgili hükümler	
A. Hak arama özgürlüğü	Madde 35
B. Tabi ve kanunî hâkim güvencesi	Madde 36
C. Suç ve cezalara ilişkin esaslar	Madde 37
XIII. Kanunların geriye yürümemesi	Madde 38
XIV. İspat hakkı	Madde 39
XV. Temel hak ve özgürlüklerin korunması	Madde 40

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL VE EKONOMİK HAKLAR VE ÖDEVLER

I. Ailenin korunması	Madde 41
II. Öğrenim hakkı ve ödevi	Madde 42
III. Mülkiyet ve miras hakları	
A. Genel kural	Madde 43
B. Toprak mülkiyeti	Madde 44
C. Tarım ve tarımla uğraşanların korunması	Madde 45
D. Kooperatifçiliğin geliştirilmesi	Madde 46
E. Kıyılardan yararlanma	Madde 47
F. Kamulaştırma	Madde 48
G. Devletleştirme	Madde 49
IV. Çalışma ve sözleşme özgürlükleri	
A. Çalışma, sözleşme ve meslek seçme özgürlüğü	Madde 50
B. Özel teşebbüs özgürlüğü	Madde 51
V. Çalışma ile ilgili hükümler	
A. Çalışma hakkı ve ödevi	Madde 52
B. Çalışma şartları	Madde 53
C. Dinlenme hakkı	Madde 54
D. Sendika kurma hakkı	Madde 55
E. Sendikal faaliyet	Madde 56
VI. Toplu iş sözleşmesi, grev ve lokavt hakları	
A. Toplu iş sözleşmesi hakkı	Madde 57
B. Grev ve lokavt hakları	Madde 58
C. Küçük işyerlerinde grev ve lokavt yasağı	Madde 59
VII. Ekonomik ve sosyal hayatın düzeni	
A. Piyasaların denetimi	Madde 60
B. Tüketicilerin korunması	Madde 61
C. Ücret, aylık ve sosyal yardımlar	Madde 62

VIII. Sağlık, çevre ve konut	
A. Sağlık hizmetleri	Madde 63
B. Çevrenin korunması	Madde 64
C. Konut hakkı	Madde 65
IX. Sosyal güvenlik hakları	
A. Sosyal güvenlik hakkı	Madde 66
B. Sakatların korunma hakkı	Madde 67
C. Yaşlıların korunma hakkı	Madde 68
D. Yabancı ülkelerde yaşayan Türk vatandaşları	Madde 69
E. Gençliğin korunması	Madde 70
F. Sporun geliştirilmesi	Madde 71
X. Tarih ve kültür varlıklarının korunması	Madde 72
XI. Sanatın ve sanatçının korunması	Madde 73
XII. Sosyal ve ekonomik hakların sınırı	Madde 74

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SIYASİ HAKLAR VE ÖDEVLER

I. Türk vatandaşlığı	Madde 75
II. Seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakları	Madde 76
III. Siyasi partilerle ilgili hükümler	
A. Parti kurma ve partilere girme hakkı	Madde 77
B. Partilerin uyacakları esaslar	Madde 78
IV. Kamu hizmetlerine girme hakkı	
A. Hizmete girme	Madde 79
B. Mal bildirimi	Madde 80
V. Vatan hizmeti	Madde 81
VI. Dilekçe hakkı	Madde 82

ÜÇÜNCÜ KISIM

CUMHURİYETİN TEMEL ORGANLARI

BİRİNCİ BÖLÜM

YASAMA ORGANI

I. Türkiye Büyük Millet Meclisi	
A. Kuruluşu	Madde 83
B. Milletvekili seçilme yeterliği	Madde 84
II. Görev ve yetkileri	
A. Genel olarak	Madde 85
B. Kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi verme	Madde 86
C. Milletlerarası anlaşmaları uygun bulma	Madde 87
D. Silahlı kuvvet kullanılmasına izin verme	Madde 88
III. Türkiye Büyük Millet Meclisinin seçim dönemi	Madde 89
IV. Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin geriye bırakılması ve ara seçimleri	Madde 90
V. Seçimlerin genel yönetim ve denetimi	Madde 91

VI. Üyelikle ilgili hükümler	
A. Milletin temsili	Madde 92
B. Andıçme	Madde 93
C. Üyelikle bağdaşmayan işler	Madde 94
D. Yasama dokunulmazlığı	Madde 95
E. Üyeliğin düşmesi	Madde 96
F. İptal istemi	Madde 97
G. Ödenek ve yolluklar	Madde 98
VII. Türkiye Büyük Millet Meclisinin faaliyeti ile ilgili hükümler	
A. Toplanma ve tatil	Madde 99
B. Başkanlık Divanı	Madde 100
C. İçtüzük, siyasi parti grupları ve kolluk işleri	Madde 101
D. Toplantı ve karar yeter sayısı	Madde 102
E. Görüşmelerin açıklığı ve yayınlanması	Madde 103
VIII. Türkiye Büyük Millet Meclisinin denetim yolları	
A. Genel olarak	Madde 104
B. Gensoru	Madde 105
C. Meclis soruşturması	Madde 106
IX. Kanunların yapılması	
A. Kanun teklif etme yetkisi	Madde 107
B. Kanun tasarı ve tekliflerinin görüşülmesi ve kabulü	Madde 108
C. Kanunların Cumhurbaşkanınca yayınlanması	Madde 109

İKİNCİ BÖLÜM

YÜRÜTME

I. CUMHURBAŞKANI

A. Nitelikleri ve tarafsızlığı	Madde 110
B. Seçimi	Madde 111
C. Andıçmesi	Madde 112
D. Görev ve yetkileri	Madde 113
E. Sorumsuzluğu	Madde 114
F. Sorumluluğu	Madde 115
G. Cumhurbaşkanına vekillik etme	Madde 116
H. Görevin sona ermesi ve yeni Cumhurbaşkanı seçimi	Madde 117
I. Devlet Danışma Konseyi	
1. Kuruluşu	Madde 118
2. Görevleri	Madde 119
3. Devlet Danışma Konseyi Üyeleri ile ilgili hükümler	
a. Andıçme	Madde 120
b. Dokunulmazlık	Madde 121
c. Üyelikle bağdaşmayan işler	Madde 122
d. Üyeliğin düşmesi	Madde 123
e. Aylık ve ödenekleri	Madde 124
4. Devlet Danışma Konseyinin çalışmasına ilişkin hükümler	Madde 125

II. BAKANLAR KURULU

A. Kuruluş	Madde 126
B. Göreve başlama ve güvenoyu	Madde 127
C. Görev sırasında güvenoyu	Madde 128

D. Görev ve siyasî sorumluluk	Madde 129
E. Bakanlıkların kurulması ve bakanlar	Madde 130
F. Tüzükler	Madde 131
G. Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin Cumhurbaşkanınca yenilenmesi	Madde 132
III. MİLLÎ SAVUNMA	
A. Başkomutanlık ve Genelkurmay Başkanlığı	Madde 133
B. Millî Güvenlik Kurulu	Madde 134
IV. OLAĞANÜSTÜ YÖNETİM USULLERİ	
A. Olağanüstü haller	
1. Tabii afet ve ağır ekonomik bunalım nedenleri ile olağanüstü hal ilanı	Madde 135
2. Şiddet olaylarının yaygınlaşması ve kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması nedenleri ile olağanüstü hal ilanı	Madde 136
3. Olağanüstü hallerle ilgili düzenleme	Madde 137
B. Sıkıyönetim, savunma hazırlığı, seferberlik ve savaş hali	Madde 138
V. MALİ HÜKÜMLER	
A. Kamu harcamalarının finansmanı ve T.C. Merkez Bankası	
1. Vergi ve benzeri malî yükümlülükler	Madde 139
2. Borçlanma	Madde 140
3. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası	Madde 141
B. Bütçeler	
1. Bütçelerin hazırlanması ve uygulanması	Madde 142
2. Malî yıl	Madde 143
3. Bütçenin görüşülmesi	Madde 144
4. Belediye, özel idare ve Kamu İktisadi Teşebbüsleri bütçeleri	Madde 145
5. Malî yıl içinde bütçelerde değişiklik yapılabilme esasları	Madde 146
C. Kesinhesap	Madde 147
D. Ekonomik ve Sosyal Konsey	Madde 148
E. Yüksek Hakem Kurulu	Madde 149
VI. İDARE	
A. İdarenin esasları	
1. İdarenin bütünlüğü ve kamu tüzelkişiliği	Madde 150
2. Yönetmelikler	Madde 151
B. Devlet Denetleme Kurulu	Madde 152
C. İdarenin yargısal denetimi	Madde 153
D. İdarenin kuruluşu	
1. Merkezî idare	Madde 154
2. Mahallî idareler	Madde 155
E. Memurlar ve diğer kamu görevlileri ile ilgili hükümler	
1. Genel ilkeler	Madde 156
2. Görev ve sorumlulukları	Madde 157
3. Memur güvencesi	Madde 158
4. Memurlarla diğer kamu görevlilerinin siyasî partilere ve sendikalara girememesi	Madde 159
F. Planlama	Madde 160
G. Tabii servetlerin ve kaynakların aranması ve işletilmesi	Madde 161
H. Ormanların ve orman köylüsünün korunması, ormanların geliştirilmesi	
1. Ormanların korunması ve geliştirilmesi	Madde 162
2. Orman köylüsünün korunması	Madde 163
I. Denizciliğin ve havacılığın geliştirilmesi	Madde 164

J. Üniversiteler ve Yüksekokullar	
1. Üniversiteler	Madde 165
2. Yüksekokullar	Madde 166
K. Radyo ve Televizyon İdaresi ve Haber Ajansları	Madde 167
L. Türk Dil Akademisi	Madde 168
M. Diyanet İşleri Başkanlığı	Madde 169
N. Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları	Madde 170

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Y A R G I

I. GENEL HÜKÜMLER	
A. Mahkemelerin bağımsızlığı	Madde 171
B. Hâkimlik teminatı	Madde 172
C. Hâkimlik mesleği	Madde 173
D. Duruşmaların açık ve kararların gerekçeli olması	Madde 174
E. Mahkemelerin kuruluşu	Madde 175
F. Devlet Güvenlik Mahkemesi	Madde 176
G. Savcılık	Madde 177
H. Askerî yargı	Madde 178
II. YÜKSEK MAHKEMELER	
A. Anayasa Mahkemesi	
1. Kuruluşu	Madde 179
2. Üyeliğin sona ermesi	Madde 180
3. Üyelerin hakları ve yükümlülükleri	Madde 181
4. Görev ve yetkileri	Madde 182
5. Yargılama ve çalışma usulü	Madde 183
6. İptal davası	Madde 184
7. Dava açma süresi	Madde 185
8. Anayasaya aykırılığın diğer mahkemelerde ileri sürülmesi	Madde 186
9. Anayasa Mahkemesi kararları	Madde 187
B. Yargıtay	
1. Yargıtay'ın görevi ve hâkimlerinin seçimi	Madde 188
2. Cumhuriyet Başsavcılığı	Madde 189
3. Yüce Divan	Madde 190
C. Danıştay	Madde 191
D. Sayıştay	Madde 192
E. Askerî Yargıtay	Madde 193
F. Askerî Yüksek İdare Mahkemesi	Madde 194
G. Uyuşmazlık Mahkemesi	Madde 195
III. Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu	Madde 196
İnkılap kanunlarının korunması	Madde 197

DÖRDÜNCÜ KISIM

SON HÜKÜMLER

I. Anayasanın değiştirilmesi	Madde 198
II. Başlangıç ve kenar başlıkları	Madde 199
Anayasanın yürürlüğe girmesi	Madde 200

BİRİNCİ KISIM

GENEL ESASLAR

I. Devletin şekli ve Devlet şeklinin değişmezliği

MADDE 1. — Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir.

Anayasanın bu hükmü değiştirilemez, değiştirilmesi teklif dahi edilemez.

II. Cumhuriyetin temel ilkeleri

MADDE 2. — Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir.

III. Devletin bütünlüğü, resmî dili, bayrağı, millî marşı ve başkenti

MADDE 3. — Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür.

Resmî dili Türkçe'dir.

Bayrağı, şekli kanununda belirtilen, beyaz ay yıldızlı al bayraktır.

Millî marşı «İstiklâl Marşı»dır.

Başkenti Ankara'dır.

IV. Devletin temel amaç ve görevleri

MADDE 4. — Devletin temel amacı ve görevi, Türk Milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak; kişilerin ve toplumun mutluluk ve huzurunu sağlamaktır.

Devlet, kişinin temel hak ve özgürlüklerini, hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşamayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya; insanın maddî ve manevî varlığının gelişmesi için gerekli şartları sağlamaya çalışır.

V. Egemenlik

MADDE 5. — Egemenlik, kayıtsız şartsız Türk Milletininindir,

Millet, egemenliğini, Anayasa'nın koyduğu esaslara göre, yetkili organları eliyle kullanır.

Egemenliğin kullanılması, hiçbir surette belli bir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamaz. Hiçbir kimse veya organ kaynağını Anayasa'dan almayan bir devlet yetkisi kullanamaz.

Milletlerarası yetkileri bulunan kuruluşlara üyeliği öngören andlaşmalar hükümleri saklıdır.

VI. Kanun önünde eşitlik

MADDE 6. — Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri nedenlerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.

Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz.

Devlet organları ve idarî makamlar bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar.

VII. Yasama yetkisi

MADDE 7. — Yasama yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisininindir.

Bu yetki devredilemez. Anayasa'nın seksenaltı ve yüzotuzyedinci maddeleri hükümleri saklıdır.

VIII. Yürütme yetkisi ve görevi

MADDE 8. — Yürütme yetkisi ve görevi, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından, Anayasa'ya ve kanunlara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir.

IX. Yargı yetkisi

MADDE 9. — Yargı yetkisi, Türk Milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılır.

X. Anayasa'nın bağlayıcılığı ve üstünlüğü

MADDE 10. — Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır.

Kanunlar Anayasa'ya aykırı olamaz.

İKİNCİ KISIM

TEMEL HAKLAR VE ÖDEVLER

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL HÜKÜMLER

I. Temel hak ve özgürlüklerin niteliği

MADDE 11. — Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve özgürlüklere sahiptir.

Temel hak ve özgürlükler, kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da içerir.

Temel hak ve özgürlükler, ancak bu ödev ve sorumluluklara bağlı olarak kullanılabilir.

II. Temel hak ve özgürlüklerin sınırlanması

MADDE 12. — Temel hak ve özgürlüklerin kullanılması, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, Cumhuriyetin, millî güvenliğin, kamu düzeninin, genel asayişin, kamu yararının, genel ahlâkın, genel sağlığın ve başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla ve ayrıca Anayasa'nın diğer maddelerinde öngörülen özel sebeplerle ve ancak kanunla sınırlanabilir.

Bu maddede yer alan genel sınırlama nedenleri, temel hak ve özgürlüklerin tümü için geçerlidir.

Temel hak ve özgürlüklerle ilgili sınırlamalar, demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olamaz ve öngördükleri amaç dışında uygulanamaz.

III. Temel hak ve özgürlüklerin kötüye kullanılamaması

MADDE 13. — Bu Anayasa'da yer alan hak ve özgürlüklerden hiçbirisi, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devleti'nin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, temel hak ve özgürlükleri yok etmek, devletin bir kişi veya zümre tarafından yönetilmesini veya sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde egemenliğini sağlamak veya dil, ırk, din ve mezhep ayırımı yaratmak ya da sair herhangi bir yoldan komünizme, faşizme veya dinî temellere dayanan bir devlet düzenini kurmak amacıyla kullanılamaz; bu amaçla kullananlar, kötüye kullandıkları o hak ve özgürlüğü kaybederler. Hak kaybı hükmü mahkemelerce verilir.

Bu yasaklara aykırı hareket eden veya başkalarını bu yolda teşvik veya tahrik eden gerçek ve tüzel kişilerle topluluklar hakkında uygulanacak müeyyideler, kanunla düzenlenir.

Anayasa'nın hiçbir hükmü herhangi bir kişiye veya topluluğa, bu Anayasa'da yer alan hak ve özgürlükleri yok etmeye yönelik bir faaliyette bulunma hakkını verir şekilde yorumlanamaz.

IV. Temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasının durdurulması

MADDE 14. — Savaşta, sıkıyönetimde veya olağanüstü hallerde, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlâl edilmemek kaydıyla, durumun gerektirdiği ölçüde temel hak ve özgürlüklerin kullanılması kısımen veya tamamen durdurulabilir veya bunlar için Anayasa'da öngörülen güvencelere aykırı önlemler alınabilir.

Ancak, birinci fıkrada sayılan hallerde dahi, savaş hukukuna uygun fiillerden doğan ölümler ile idam cezalarının infazı hariç, kişinin yaşama, maddî ve manevî varlığının bütünlüğü, kimsenin din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamayacağı ve bunlardan dolayı kınanıp suçlanamayacağı, suç ve cezaların geçmişe yürütülemeyeceği, suçu hükmən sabit oluncaya kadar sanıkların suçlu sayılamayacağı kural ve özgürlükleri ihlâl edilemez.

V. Yabancıların durumu

MADDE 15. — Temel hak ve özgürlükler, yabancılar için, milletlerarası hukuka uygun olarak kanunla sınırlanabilir.

İKİNCİ BÖLÜM

KİŞİNİN HAKLARI VE ÖDEVLERİ

I. Kişinin dokunulmazlığı, maddî ve manevî varlığı

MADDE 16. — Herkes yaşama, maddî ve manevî varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.

Kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz, rızası olmadan bilimsel ve tıbbî deneylere tabi tutulamaz ve organları alınamaz.

Kimseye işkence yapılamaz; kimse insan onuruyla bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tabi tutulamaz.

Mahkemelerce verilen ölüm cezalarının yerine getirilmesi hali birinci fıkra hükmü dışındadır.

Öldürme fiili, kuvvete başvurmaya zorunlu kılınmış olan meşru müdafaa, yakalama ve tutuklama kararlarının yerine getirilmesi, bir tutuklu veya hükümlünün kaçmasının önlenmesi, bir ayaklanma veya isyanın bastırılması, olağanüstü ya da sıkıyönetim hallerinde yetkilî merciin verdiği emirlerin uygulanması sebebiyle meydana gelmişse, birinci fıkra hükmü ihlâl edilmiş sayılmaz.

II. Zorla çalıştırma yasağı

MADDE 17. — Hiç kimse zorla çalıştırılmaz. Angarya yasaktır.

Şekil ve şartları kanunla düzenlenmek üzere tutukluluk, hükümlülük ve şartla salıverme süreleri içindeki çalıştırmalar; askerî nitelikte olan veya askerlik görevi yerine geçen hizmetler; olağanüstü hallerde vatandaşlardan istenecek hizmetler; ülke ihtiyaçlarının zorunlu kıldığı alanlarda öngörülen vatandaşlık ödevi niteliğindeki beden ve fikir çalışmaları, zorla çalıştırma sayılmaz.

III. Kişi özgürlüğü ve güvenliği

A. Kişi özgürlüğü

MADDE 18. — Herkes, kişi özgürlüğüne sahiptir.

Şekil ve şartları kanunda gösterilen :

a. Mahkemelerce verilen özgürlüğü kısıtlayıcı cezaların ve güvenlik önlemlerinin yerine getirilmesi;

b. Bir mahkeme kararının veya kanunda öngörülen bir yükümlülüğün gereği olarak ilgilinin yakalanması veya tutuklanması;

c. Bir küçüğün gözetim altında ıslahı veya yetkili merci önüne çıkartılması için verilen bir kararın yerine getirilmesi;

d. Toplum için tehlike teşkil edebilecek bir akıl hastası, uyuşturucu madde veya alkol tutkunu, bir serseri veya hastalık yayabilecek bir kişinin özgürlüğü ile ilgili olarak alınan önlemlerin yerine getirilmesi;

e. Usulüne aykırı şekilde ülkeye girmek isteyen veya giren bir kimsenin veya hakkında sınır dışı etme yahut geri verme kararı verilen bir kişinin yakalanması veya tutuklanması; halleri dışında kimse özgürlüğünden yoksun bırakılamaz.

B. Kişi güvenliği

MADDE 19. — Herkes kişi güvenliğine sahiptir.

Suçluluğu hakkında kuvvetli belirti bulunan kişiler, ancak kaçmalarını, delillerin yok edilmesini veya değiştirilmesini önlemek maksadıyla yahut bir suç işlenmesi tehlikesi veya bunlar gibi tutuklanmayı zorunlu kılan ve kanunla gösterilen diğer hallerde hâkim kararıyla tutuklanabilir. Tutukluluğun devamına karar verilebilmesi aynı şartlara bağlıdır.

Hâkim kararı olmadan yakalama, ancak suçüstü halinde veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde yapılabilir; bunun şartlarını kanun gösterir.

Yakalanan veya tutuklanan kişilere, yakalama veya tutuklama sebepleri ve haklarındaki iddialar, imkân ölçüsünde yazılı ve herhalde sözlü olarak hemen bildirilir.

Yakalanan veya tutuklanan kişi, tutulma yerine en yakın mahkemeye gönderilmesi için gerekli süre hariç en geç 48 saat ve toplu olarak işlenen suçlarda en çok 15 gün içinde hâkim önüne çıkarılır. Kimse, bu süreler geçtikten sonra hâkim kararı olmaksızın özgürlüğünden yoksun bırakılamaz. Yakalanan veya tutuklanan kişinin durumu yakınlarına bildirilir. Olağanüstü hal, sıkıyönetim ve savaş hali ile ilgili hükümler saklıdır.

Tutuklanan kişilerin, makul süre içinde yargılanmayı ve soruşturma veya kovuşturma sırasında serbest bırakılmayı isteme hakları vardır. Serbest bırakılma ilgilinin yargılama süresince duruşmalarda bulunmasını ve hükmün yerine getirilmesini sağlamak için bir güvenceye bağlanabilir.

Her ne sebeple olursa olsun, özgürlüğü kısıtlanan kişi, kısa sürede yargılanmasını veya serbest bırakılmasını sağlamak amacıyla yetkili yargılama merciine itiraz hakkına sahiptir.

Hiç kimsenin özel hukuk ilişkilerinden doğan bir borcu yerine getirme imkânından yoksun bulunması sebebiyle özgürlüğü kısıtlanamaz.

Bu esaslar dışında işleme tabi tutulan kişilerin uğrayacakları her türlü zarar kanuna göre, Devletçe ödenir.

IV. Seyahat ve yerleşme özgürlüğü

MADDE 20. — Herkes seyahat özgürlüğüne sahiptir. Bu özgürlük, suç soruşturma ve kovuşturması ve suç işlenmesinin önlenmesi amaçlarıyla kanunla sınırlanabilir.

Herkes dilediği yerde yerleşme özgürlüğüne sahiptir. Bu özgürlük, suçun önlenmesi, sosyal ve ekonomik gelişmeyi veya sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi gerçekleştirmek yahut kamu mallarını korumak amaçlarıyla kanunla sınırlanabilir.

Vatandaş sınır dışı edilemez ve yurda girme hakkından yoksun bırakılamaz. Vatandaş yurt dışına çıkma özgürlüğüne sahiptir. Bu özgürlük, ancak vatandaşlık görevi ya da ceza soruşturması veya kovuşturması gereği sınırlanabilir.

V. Özel hayatın gizliliği ve korunması

A. Özel hayatın gizliliği

MADDE 21. — Herkes özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz. Adli kovuşturmanın gerektirdiği istisnalar saklıdır.

Kanunun açıkça gösterdiği hallerde, usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça; gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınan merciin emri bulunmadıkça, kimsenin üstü, özel kâğıtları ve eşyası aranamaz ve bunlara el konulamaz.

B. Konut dokunulmazlığı

MADDE 22. — Kimsenin konutuna dokunulamaz.

Kanunun açıkça gösterdiği hallerde, usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça; gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınan merciin emri bulunmadıkça, kimsenin konutuna girilemez, arama yapılamaz ve buradaki eşyaya el konulamaz.

C. Haberleşme özgürlüğü

MADDE 23. — Herkes haberleşme özgürlüğüne sahiptir.

Haberleşmenin gizliliği esastır.

Kanunun açıkça gösterdiği hallerde, usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça; gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınan merciin emri bulunmadıkça haberleşme engellenemez ve gizliliğine dokunulamaz.

VI. Din ve vicdan özgürlüğü

MADDE 24. — Herkes, vicdan, dinî inanç ve kanaat özgürlüğüne sahiptir.

Her ne sebep ve amaçla olursa olsun kimse, ibâdete, dinî âyin ve törenlere katılmaya, dini inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; dinî inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz.

Din eğitimi ve öğretimi devletin denetim ve gözetimi altında yapılır. Din eğitim ve öğrenimi, ancak kişilerin kendi isteğine; küçüklerin de kanunî temsilcilerinin isteğine bağlıdır.

Kimse, devletin sosyal, ekonomik, siyasal veya hukukî temel düzenini, kısmen de olsa, din kurallarına dayandırma veya siyasal ya da kişisel çıkar veya nüfuz sağlama amacıyla, dini veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri, her ne suretle olursa olsun, istismar edemez ve kötüye kullanamaz.

VII. Düşünce ve kanaat özgürlüğü

MADDE 25. — Herkes düşünce ve kanaat özgürlüğüne sahiptir.

Her ne sebep ve amaçla olursa olsun kimse, düşünceleri ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünceleri ve kanaatları nedeniyle kınanamaz ve suçlanamaz.

VIII. Düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğü

MADDE 26. — Herkes düşünce ve kanaatlarını söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu özgürlük resmî makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestisini de içerir. Bu fıkra hükmü, radyo, televizyon veya sinema yoluyla yayınların izin sistemine bağlanmasına engel değildir.

Bu özgürlüklerin kullanılması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının ve meslek sırlarının korunması, devlete ait gizli bilgilerin açıklanmaması, ekonomik hayatı etkileyecek gerçek dışı veya zamansız haberlerin önlenmesi, yargılama görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesi ve gençliğin zararlı akım ve davranışlardan korunması amaçlarıyla da sınırlanabilir.

Haber ve düşünceleri yayma araçlarının kullanılmasına ilişkin düzenleyici hükümler, bunların yayımını engellemek kaydıyla, düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğünün sınırlanması sayılmaz.

IX. Bilim ve sanat özgürlüğü

MADDE 27. — Herkes bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahiptir. Bu fıkra hükmü yabancı yayınların ülkeye girmesi ve dağıtımının kanunla ayrıca düzenlenmesine engel değildir.

X. Basın ve yayımla ilgili hükümler

A. Basın özgürlüğü

MADDE 28. — Basın hürdür, sansür edilemez. Basımevi kurmak izin alma ve malî teminat yatırma şartına bağlanamaz.

Devlet, basın ve yayma özgürlüklerini sağlayacak önlemleri alır.

Basın özgürlüğünün sınırlanmasında, düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüklerine ilişkin yirmi altıncı maddede hükümleri uygulanır.

Devletin iç ve dış güvenliğini, ülkesi ve milletiyle bütünlüğünü tehdit eden ya da suç işlemeye, ayaklanma veya isyana teşvik eder nitelikte olan veya devlete ait gizli bilgilere ilişkin bulunan her türlü haber ve yazıyı, hangi sıfatla olursa olsun, yayımlanması amacıyla başkalarına verenler ve bunları aynı amaçla basanlar ve bastırarak, dağıtım gerçekleşmese bile, bu suçlara ait kanun hükümleri uyarınca sorumlu olurlar. Bu hallerde tedbir yoluyla da dağıtım önenebilir.

Yargılama görevinin etkilenmeden yerine getirilmesi amacıyla hâkim tarafından verilen karar saklı kalmak üzere, olaylar hakkında yayım yasağı konamaz.

Sürelî veya süresiz yayımlar, suç soruşturma veya kovuşturmasına geçilmiş olması hallerinde hâkim kararıyla; devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, millî güvenliğin, kamu düzeninin, Atatürk ilke ve inkılâplarının, genel ahlâkın, başkalarının şöhret ve haklarının, özel ve aile hayatlarının gizliliğinin korunması ve suçların önlenmesi bakımlarından da gecikmesinde sakınca bulunan hallerde, kanunla yetkili kılınan merciin emriyle toplatılabilir. Toplatma kararını veren merci, bu kararını en geç yirmidört saat içinde yetkili hâkime bildirir; hâkim bu kararı en geç üç gün içinde onaylamazsa, toplatma kararı hükümsüz kalır.

Sürelî veya süresiz yayınların suç soruşturma ve kovuşturması nedeniyle zapt ve müsaderesinde genel hükümler uygulanır.

Türkiye'deki sürelî yayınların, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliğine, Cumhuriyet'in temel ilkelerine, millî güvenliğe ve genel ahlâka aykırı olmasından dolayı mahkûmiyet halinde hâkim, ayrıca bir yıla kadar geçici olarak ve bu suçlardan birden fazla mahkûmiyet halinde geçici veya temelli olarak kapatılmasına karar verir. Hâkim hükmünden önce de tedbir niteliğinde olarak söz konusu sürelî yayının durdurulmasını kararlaştırabilir. Kapatılan veya durdurulan sürelî yayımın devamı niteliğini taşıyan her türlü yayın yasaktır; bunlar hâkim kararıyla toplatılır.

B. Sürelî ve süresiz yayın hakkı

MADDE 29. — Sürelî veya süresiz yayın önceden izin alma ve malî teminat yatırma şartına bağlanamaz.

Sürelî yayınların çıkarılması, yayım şartları, malî kaynakları ve gazetecilik mesleği ile ilgili esaslar kanunla düzenlenir. Kanun, haber, düşünce ve kanaatlerin serbestçe yayımlanmasını engelleyici veya zorlaştırıcı siyasal, ekonomik, malî ve teknik şartlar koyamaz.

Sürelî yayınlar, devletin ve diğer kamu tüzel kişilerinin veya bunlara bağlı kurumların araç ve imkânlarından eşitlik esasına göre yararlanır.

C. Basın araçlarının korunması

MADDE 30. — Kanuna uygun şekilde basın işletmesi olarak kurulan basımevi ve eklentileri, yirmisekizinci maddenin son fıkrasında öngörülen nitelikte bir suçtan mahkûm olma hali saklı kalmak üzere, suç aleti olduğu gerekçesiyle zapt ve müsadere edilemez ve işletilmekten alıkonulamaz.

D. Kamu tüzelkişilerinin elindeki basın dışı kitle haberleşme araçlarından yararlanma hakkı

MADDE 31. — Kişiler ve siyasî partiler, kamu tüzelkişilerinin elindeki basın dışı kitle haberleşme ve yayım araçlarından yararlanma hakkına sahiptir. Bu yararlanmanın şartları ve usulleri demokratik esaslara ve hakkaniyet ölçülerine uygun olarak kanunla düzenlenir.

Kanun, onikinci maddede yer alan genel sınırlama nedenleri dışında bir sebebe dayanarak, halkın bu araçlarla haber almasını, düşünce ve kanaatlara ulaşmasını ve kamuoyunun serbestçe oluşmasını engelleyici kayıtlar koyamaz.

E. Düzeltme ve cevap hakkı

MADDE 32. — Düzeltme ve cevap hakkı, ancak kişilerin haysiyet ve şereflerine dokunulması veya kendileriyle ilgili gerçeğe aykırı yayınlar yapılması hallerinde tanınır ve kanunla düzenlenir.

Düzeltme ve cevap yayımlanmazsa, yayımlanmasının gerekip gerekmediğine hâkim tarafından karar verilir.

XI. Toplantı hak ve özgürlükleri

A. Dernek kurma özgürlüğü

MADDE 33. — Herkes önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahiptir. Hiç kimse bir derneğe üye olmaya ve dernekte üye kalmaya zorlanamaz. Dernek kurma özgürlüğünün kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir.

Dernekler, onikinci maddedeki genel sınırlama sebeplerine aykırı hareket edemeyecekleri gibi; siyasî amaç güdemezler, siyasî faaliyette bulunamazlar, siyasî partilerden destek göremez ve onlara destek olamazlar, sendikalar, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve vakıflarla bu amaçla ortak hareket edemezler.

Kuruluş şartlarını kaybeden yahut kanunun öngördüğü yükümlülükleri yerine getirmeyen dernekler, kendiliğinden dağılmış sayılır.

Dernekler, kanunun öngördüğü hallerde hâkim kararıyla kapatılabilir. Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, millî güvenliğin, kamu düzeninin, başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması ve suçların önlenmesi bakımlarından da gecikmesinde sakınca bulunan hallerde, hâkim kararına kadar yetkili kılınan mercinin emriyle faaliyetten alıkonulabilir.

Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, millî güvenliğin, millî egemenliğin ve genel asayişin korunması amacıyla dernekler İçişleri Bakanlığınca da kapatılabilir.

Birinci fıkra hükmü, Silahlı Kuvvetler ve kolluk kuvvetleri mensupları ile kamu hizmeti görevlilerinin dernek kurma haklarına başkaca sınırlamalar getirilmesine veya bu özgürlüğü kullanmalarının yasaklanmasına engel değildir.

Bu madde hükmü vakıflara ve bu nitelikteki kuruluşlara da uygulanır.

B. Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme özgürlüğü

MADDE 34. — Herkes, önceden izin almadan, silahsız ve saldırısız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme özgürlüğünün kullanılmasında uyulacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir.

Dernekler, sendikalar ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları kendi konu ve amaçları dışında toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleyemezler ve konu ve amaçları dışındaki toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılamazlar.

XII. Hakların korunması ile ilgili hükümler

A. Hak arama özgürlüğü

MADDE 35. — Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı ve davalı olarak iddia, savunma ve âdil yargılama hakkına sahiptir.

Hiçbir mahkeme, görev ve yetkisi içindeki davaya bakmaktan kaçınamaz.

B. Tabii ve kanunî hâkim güvencesi

MADDE 36. — Hiç kimse kanunen tâbi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarılamaz.

Bir kimseyi kanunen tâbi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarma sonucunu doğuran yargı yetkisine sahip olağanüstü merciler kurulamaz.

C. Suç ve cezalara ilişkin esaslar

MADDE 37. — Suç, ceza ve ceza yerine geçen güvenlik önlemleri ancak kanunla konulur.

Genel müsadere cezası verilemez.

Vatandaşlıktan çıkarma ve uyuşturucu madde suçları ile ilgili olarak kanunla öngörülen istisnalar saklıdır.

İdare, kişi özgürlüğünün kısıtlanması sonucunu doğuran bir müeyyide uygulayamaz. Silahlı Kuvvetlerin iç düzeni bakımından bu hükme kanunla istisnalar getirilebilir.

Kişi özgürlüğünü kısıtlayıcı cezaların yahut bu nitelikteki güvenlik önlemlerinin yerine getirilmesi, öncelikle hükümlünün ıslahı ve eğitilmesi amacına yönelik olarak düzenlenir.

Ceza sorumluluğu şahsıdır.

Suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar, kimse suçlu sayılamaz.

Hiç kimse kendisini ve kanunen gösterilen yakınlarını suçlama sonucu doğuran bir beyanda bulunmaya veya bu yolda delil göstermeye zorlanamaz.

Vatandaş, suç sebebiyle yabancı bir ülkeye geri verilemez.

XIII. Kanunların geriye yürütmemesi

MADDE 38. — Kimse, işlendiği zaman yürürlükte bulunan kanunun suç saymadığı bir fiilden dolayı cezalandırılmaz; kimseye suçu işlediği zaman kanunda o suç için konulmuş olan cezadan daha ağır bir ceza verilemez.

Suç ve ceza zaman aşımı ile ceza mahkûmiyetinin sonuçları konusunda da yukarıdaki fıkra uygulanır.

Tarh ve tahakkuk ettirilen vergi sonra çıkarılan kanunla ağırlaştırılmaz.

Hukuk devleti ilkelerine aykırı şekilde önceye etkili kanunlar çıkartılamaz.

XIV. İspat hakkı

MADDE 39. — Kamu görev ve hizmetinde bulunanlara karşı, bu görev ve hizmetin yerine getirilmesiyle ilgili olarak yapılan isnatlardan dolayı açılan hakaret davalarında, sanık, isnadın doğruluğunu ispat hakkına sahiptir. Bunun dışındaki hallerde ispat isteminin kabulü, ancak isnat olunan fiilin doğru olup olmadığının anlaşılmasında kamu yararı bulunmasına veya şikâyetçinin ispata razı olmasına bağlıdır.

XV. Temel hak ve özgürlüklerin korunması

MADDE 40. — Bu Anayasa ile tanınmış hak ve özgürlükleri ihlâl edilen herkes, ihlâl fiili resmî görevliler tarafından görevlerini ifa sırasında işlenmiş olsa da, yetkili makama geciktirilmeden başvurma imkânının sağlanmasını istemek hakkına sahiptir.

Kişinin, resmî görevliler tarafından vâki haksız ihlâller sonucu uğradığı zarar da, kanuna göre, devletçe tazmin edilir.

Devletin sorumlu olan ilgili görevliye rücu hakkı saklıdır.

ÜÇÜNCÜ KISIM

SOSYAL VE EKONOMİK HAKLAR VE ÖDEVLER

I. Ailenin korunması

MADDE 41. — Aile, Türk Milletinin temelidir.

Devlet, ailenin huzur ve refahı ile babanın ve özellikle ananın ve çocukların korunması ve eğitimi için gerekli önlemleri alır, teşkilatı kurar.

II. Öğrenim hakkı ve ödevi

MADDE 42. — Kimse, öğrenim ve eğitim hakkından yoksun bırakılamaz.

Eğitim ve öğretim, devletin başta gelen ödevlerindendir.

Eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, devletin gözetim ve denetimi altında yapılır,

Eğitim ve öğretim özgürlüğü, Anayasa'ya sadakat borcunu ortadan kaldırmaz.

Devlet, okur - yazarlığı yaygınlaştırmak için gerekli önlemleri alır.

İlköğretim, kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve devlet okullarında parasızdır.

Özel okulların bağlı olduğu esaslar, devlet okulları ile erişilmek istenen seviyeye uygun olarak, kanunla düzenlenir.

Devlet, maddî imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin en yüksek öğrenim derecelerine kadar çıkmalarını sağlama amacı ile burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar.

Devlet, meslekî eğitimi, millî ekonominin, sanayi, tarım ve hizmet kesiminin ihtiyaçlarına uygun olarak düzenler ve denetler.

III. Mülkiyet ve miras hakları

A. Genel kural

MADDE 43. — Herkes, mülkiyet ve miras haklarına sahiptir. Bu haklar, diğer temel haklar gibi, Anayasa'nın güvencesi altındadır.

Mülkiyet ve miras hakları, ancak kamu yararı amacıyla kanunla sınırlanabilir.

Mülkiyet hakkının kullanılması, toplum yararına aykırı olamaz.

Kamu hizmeti ve kamu yararı amacıyla dahi mirasçılardan saklı payları azaltılamaz.

B. Toprak mülkiyeti

MADDE 44. — Devlet, toprağın millî ekonomiye katkıda bulunacak şekilde verimli olarak işletilmesini gerçekleştirmek, erozyonla kaybolmasını önlemek, topraksız olan veya yeterli toprağı bulunmayan çiftçiye toprak sağlamak amacıyla gereken önlemleri alır. Kanun, bu amaçla, değişik tarım bölgelerine ve çeşitlerine göre toprağın alanını belirtebilir.

Topraksız veya yeterli toprağı bulunmayan çiftçilere toprak dağıtımına, öncelikle, o yöredeki devlete ait amaca uygun boş topraklardan başlanır; bunları ıslah yolu ile tarıma elverişli hale sokmaya müsait bulunan devletin hüküm ve tasarrufu altındaki toprakların dağıtımı izler; bunlardan sonra da özel mülkiyete ait olup işletilmeyen veya verimsiz işletilen topraklardan, bu amaçla kamulaştırılmış olan kısımları dağıtılır.

Toprak dağıtımı, ormanların küçülmesini, toprak servetlerinin azalmasını, verimli şekilde işletilen toprağın veriminin eksilmesi sonucunu doğuracak ölçüde ve şekilde yapılamaz.

Bu amaçla dağıtılan topraklar bölünemez, miras hükümleri dışında başkalarına devredilemez ve ancak dağıtılan çiftçilerle mirasçıları tarafından işletilebilir.

C. Tarımın ve tarımla uğraşanların korunması

MADDE 45. — Devlet, tarım arazilerinin amaç dışı kullanılmasını önlemek, tarımsal üretimi artırmak maksadı ile, tarımla uğraşanların işletme araç ve gereçleri ile girdilerinin sağlanmasını kolaylaştırır;

Devlet, tarım ürünlerinin değerlendirilmesi ve bunların gerçek değerlerinin üreticinin eline geçmesi için gereken önlemleri alır.

D. Kooperatifçiliğin geliştirilmesi

MADDE 46. — Devlet, millî ekonominin yararlarını dikkate alarak, öncelikle üretimin artırılmasını ve tüketicinin korunmasını amaçlayan kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak önlemleri alır;

Kooperatifler, siyasetle uğraşamaz ve siyasi partilerle işbirliği yapamazlar.

E. Kıyılardan yararlanma

MADDE 47. — Deniz, göl ve nehir kıyılarından yararlanmada öncelikle kamu yararı gözetilir. Kişilerin bu yerlerden yararlanma imkân ve şartları kanunla düzenlenir.

F. Kamulaştırma

MADDE 48. — Devlet ve kamu tüzelkişileri, kamu yararının gerektirdiği hallerde, karşılıklarını peşin ödemek şartıyla, özel mülkiyette bulunan taşınmaz malların tamamını veya bir kısmını, kanunla gösterilen esas ve usullere göre, kamulaştırmaya ve bunlar üzerinde idarî irtifaklar kurmaya yetkilidir.

Kamulaştırma rayiç bedel üzerinden yapılır. Rayiç bedelin hesaplanma tarz ve usulleri kanunla belirlenir.

Kamulaştırma bedeli, kesintisiz, nakden ve peşin olarak ödenir.

Ancak, toprak ve tarım reformunun uygulanması, iskân projelerinin gerçekleştirilmesi, ormanların devletleştirilmesi ve yeni orman yetiştirilmesi amaçlarıyla kamulaştırılan taşınmaz mallar ile kıyıların korunması ve turizm amacıyla kamulaştırılan toprakların bedellerinin ödenme şekli kanunla gösterilir. Kanunun taksitle ödemeyi öngörebileceği bu hallerde, taksitlendirme süresi beş yılı aşamaz; bu takdirde taksitler eşit olarak ödenir ve peşin ödenmeyen kısım devlet borçları için öngörülen en yüksek faiz haddine bağlanır.

Kamulaştırılan topraktan, o toprağı doğrudan doğruya işleten çiftçiye veya küçük çiftçiye ait olanlarının bedeli, her halde peşin ödenir.

Kamulaştırılan taşınmaz mallar, kamulaştırma bedelinin kesinleştiği tarihten başlayarak beş yıl içinde o kamu hizmetine fiilen tahsis edilmez veya üzerinde kamulaştırma amacına uygun tesisat yapılmayarak olduğu gibi bırakılırsa beş yılın sonunda, taşınmazı kamulaştırılanın veya mirasçılarının mülkü geri isteme hakkı doğar. Bu hakkın kullanılma süre, usul ve şartları kanunla düzenlenir.

G. Devletleştirme

MADDE 49. — Kamu hizmeti niteliği taşıyan özel teşebbüsler, kamu yararının zorunlu kıldığı hallerde, rayiç bedeli, kesintisiz nakden ve peşin olarak ödenmek şartıyla devletleştirilebilir.

Devletleştirme, teşebbüs sahibinin açık rızası olmadıkça, kısmen yapılamaz.

IV. Çalışma ve sözleşme özgürlükleri

A. Çalışma, sözleşme ve meslek seçme özgürlüğü

MADDE 50. — Herkes, dilediği alanda çalışma, sözleşme ve meslek seçme özgürlüklerine sahiptir. Bu özgürlükler, ancak kamu yararı amacıyla kanunla sınırlanabilir.

B. Özel teşebbüs özgürlüğü

MADDE 51. — Özel teşebbüsler kurmak serbesttir.

Kanun, ancak kamu yararı, millî ekonominin gerekleri ve sosyal amaçlarla özel teşebbüs özgürlüğüne sınır getirebilir.

Devlet, özel teşebbüslerin güvenlik ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayacak önlemleri alır.

V. Çalışma ile ilgili hükümler

A. Çalışma hakkı ve ödevi

MADDE 52. — Çalışmak, herkesin hakkı ve ödevidir.

Devlet, işçi - işveren ilişkilerinde menfaatler dengesini ve çalışma barışını korur.

Devlet, işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratılması için gerekli önlemlere öncelik tanır.

B. Çalışma şartları

MADDE 53. — Kimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz.

Küçükler ve kadınlar, çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar.

C. Dinlenme hakkı

MADDE 54. — Dinlenmek, çalışanların hakkıdır.

Tatiller ve yıllık izin hakları ve şartları kanunla düzenlenir.

D. Sendika kurma hakkı

MADDE 55. — İşçiler ve işverenler, üyelerinin çalışma ilişkilerinde, ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek için, önceden izin almaksızın sendikalar ve üst kuruluşlar kurma hakkına sahiptirler.

Sendikalara üye olmak ve üyelikten ayrılmak serbesttir.

Hiç kimse sendikaya üye olmaya, üye kalmaya, üyelikten ayrılmaya zorlanamaz.

İşçiler ve işverenler birden fazla sendikaya üye olamazlar.

Sendikaların tüzükleri, yönetim ve işleyişleri demokratik esaslara aykırı olamaz.

E. Sendikal faaliyet

MADDE 56. — Sendikalar, onikinci maddede sayılan genel sınırlama sebeplerine aykırı hareket edemeyecekleri gibi; siyasi amaç güdemezler, siyasi faaliyette bulunamazlar, siyasi partilerden destek göremez ve onlara destek olamazlar, dernekler, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve vakıflarla bu amaçlarla ortak hareket edemezler.

Sendikaların idarî ve malî denetimi ile gelir ve giderleri kanunla düzenlenir. Üye, aidatını sendikaya doğrudan öder.

Sendikal faaliyette bulunma, işyerinde çalışmamayı haklı göstermez.

Sendikalar, gelirlerini amaçları dışında kullanamazlar; Tüzüklerinde tespit edilecek grev ve lokavt fonlarını millî bankalarda muhafaza ederler.

VI. Toplu iş sözleşmesi, grev ve lokavt hakları

A. Toplu iş sözleşmesi hakkı

MADDE 57. — İşçiler ve işverenler, karşılıklı olarak ücret ve çalışma şartlarını düzenlemek amacı ile, toplu iş sözleşmesi yapma hakkına sahiptirler.

Toplu iş sözleşmesinin nasıl yapılacağı kanunla düzenlenir.

Toplu iş sözleşmelerine, kanun hükümlerine aykırı, bunları değiştiren veya kaldıran hükümler konamaz. Aynı iş yerinde, aynı dönem için, birden fazla toplu iş sözleşmesi yapılamaz ve uygulanamaz.

B. Grev ve lokavt hakları

MADDE 58. — Toplu iş sözleşmesi yapılırken uyumsuzluk halinde taraflar grev ve lokavt hakkına sahiptirler. Bu hakları kullanmanın usul ve şartları kanunla düzenlenir.

Grev ve lokavt hakları, iyiniyet kurallarına aykırı tarzda ve toplum zararına ve millî serveti tahrip edecek şekilde kullanılamaz.

Grev esnasında, grev uygulanan işyerinde, işçilerin ve sendikalarının yaptıkları zararlardan, sendika sorumludur.

Grev ve lokavtın yasaklanabileceği ve ertelenebileceği haller, kanunla düzenlenir.

Grev ve lokavtın yasaklandığı veya ertelendiği durumlarda uyumsuzluk, Yüksek Hakem Kurulu tarafından çözülür.

Siyasal amaçlı grev ve lokavt, dayanışma grev ve lokavtı, genel grev ve lokavt, işyeri işgali, verim düşürme ve direnişler yasaktır; müeyyideleri kanunla gösterilir.

Greve katılmayanların işyerinde çalışmaları, hiçbir şekilde engellenemez.

C. Küçük işyerlerinde grev ve lokavt yasağı

MADDE 59. — En çok on işçi çalıştıran küçük işyerlerinde, toplu iş sözleşmesi, grev ve lokavt yapılamaz. Bakanlar Kurulu bu işçilere uygulanacak uygun çalışma şartlarını, toplu sözleşme dönemlerine göre açıklar.

VII. Ekonomik ve sosyal hayatın düzeni

A. Piyasaların denetimi

MADDE 60. — Devlet, özel teşebbüs faaliyetinin rekabet koşulları uyarınca yararlı yönde gelişmesine yardımcı olur ve piyasalarda fiilî veya anlaşma sonucu tekelleşme ve kartelleşmeyi önler.

B. Tüketicilerin korunması

MADDE 61. — Devlet, tüketicileri koruyucu ve aydınlatıcı tedbirler alır, tüketicilerin kendilerini koruyucu girişimlerini teşvik eder.

C. Ücret, aylık ve sosyal yardımlar

MADDE 62. — Ücret ve aylık emeğin karşılığıdır.

Devlet, ücretin ve aylığın, ikramiye ve sosyal yardımların çalışma sürelerine, iş verimine, iş değerine ve işin niteliğine uygun olmasını gözetir.

Asgari ücretin tesbitinde, ülkenin ekonomik gücü, iş kolları ve bölgelerin sosyal ve ekonomik özellikleri dikkate alınır.

Devlet, çalışanların yaşam düzeyini korumak için, fiyat istikrarsızlıklarını önleyici tedbirler alır.

Devlet, bütün çalışanlar arasındaki ve özellikle kamu kurum ve kuruluşlarında memur ve işçi statüsünde çalışanların aldıkları ücret, aylık ve sosyal yardımlardaki dengesizlikleri, hakkâniyete uygun biçimde gidermek amacıyla gerekli önlemleri alır.

VIII. Sağlık, çevre ve konut

A. Sağlık hizmetleri

MADDE 63. — Devlet, vatandaşın yaşamını beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak ve çevre şartlarını bu amaca uygun biçimde düzenlemekle görevlidir.

Devlet, bu görevini kamu ve özel sektördeki sağlık ve sosyal yardım kurumlarını denetleyerek ve destekleyerek, yeni kuruluşları teşvik ederek yerine getirir.

Sağlık hizmetlerinin yerine getirilmesi için devletçe yapılacak harcamalara, vatandaşlar, genel sağlık sigortası kapsamı içinde katılırlar, katılma payını karşılayamayan yoksul ve dar gelirli vatandaşlara devlet yardımı sağlanır. Harcamalara katılma ve devlet yardımının usul ve şartları kanunla düzenlenir.

B. Çevrenin korunması

MADDE 64. — Herkes, dengeli ve sağlıklı bir tabii çevrede yaşama hakkına sahiptir. Devlet, her türlü çevre kirlenmesini önleyici ve tabii çevreyi koruyucu ve geliştirici önlemleri alır.

C. Konut hakkı

MADDE 65. — Devlet, şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözeterek bir planlama çerçevesinde, konut ihtiyacını karşılayacak önlemleri alır.

IX. Sosyal güvenlik hakları

A. Sosyal güvenlik hakkı

MADDE 66. — Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir.

Devlet, bu güvenliği sağlayacak gerekli önlemleri alır ve teşkilatı kurar.

B. Sakatların korunma hakkı

MADDE 67. — Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı her türlü önlemleri alır, gerekli tesisleri kurar.

C. Yaşlıların korunma hakkı

MADDE 68. — Yaşlılar, devletçe korunur. Yaşlılara devlet yardımı ve sağlanacak diğer haklar ve kolaylıklar kanunla düzenlenir.

D. Yabancı ülkelerde yaşayan Türk vatandaşları

MADDE 69. — Devlet, yabancı ülkelerde yaşayan Türk vatandaşlarının aile birliğinin, çocuklarının eğitiminin, kültürel ihtiyaçlarının ve sosyal güvenliklerinin sağlanması, Anavatanla bağlarının korunması ve yurda dönüşlerinde yardımcı olunması için gereken önlemleri alır.

E. Gençliğin korunması

MADDE 70. — Devlet, istiklâl ve Cumhuriyetimizin emanet edildiği gençlerin müsbet ilmin ışığında ve Atatürk ilkeleri doğrultusunda yetişme ve gelişmelerini sağlayıcı önlemler alır, öğrenimleri süresince onları destekler.

Devlet, gençleri alkolizm, her çeşit keyif verici zehirler ve uyuşturucu maddelerden, suçluluk, kumar ve cehaletten korumak için gerekli önlemleri alır.

F. Sporun geliştirilmesi

MADDE 71. — Devlet, her yaştaki Türk vatandaşlarının beden ve ruh sağlığını geliştirecek önlemler alır, sporun kitlelere yayılmasını teşvik eder.

X. Tarih ve kültür varlıklarının korunması

MADDE 72. — Devlet, tarih ve kültür değerlerinin korunmasını sağlar; bu amaçla destekleyici ve teşvik edici önlemler alır.

XI. Sanatın ve sanatçının korunması

MADDE 73. — Devlet, sanat faaliyetlerini ve sanatçıyı korur. Sanat eserlerinin ve sanatçının korunması, değerlendirilmesi ve desteklenmesi için gereken önlemleri alır.

XII. Sosyal ve ekonomik hakların sınırı

MADDE 74. — Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, ekonomik istikrarın korunmasını gözeterek, malî kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SİYASİ HAKLAR VE ÖDEVLER

I. Türk vatandaşlığı

MADDE 75. — Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür.

Türk babanın veya Türk ananın çocuğu Türktür. Yabancı babadan ve Türk anadan olan çocuğun vatandaşlığı kanunla düzenlenir.

Vatandaşlık, kanunun gösterdiği şartlarla kazanılır ve ancak kanunda belirtilen hallerde kaybedilir.

Hiçbir Türk, devlete ve vatana bağlılıkla bağdaşmayan bir eylemde bulunmadıkça vatandaşlıktan çıkarılamaz.

Vatandaşlıktan çıkarma ile ilgili karar ve işlemlere karşı yargı yolu kapatılamaz.

II. Seçme, seçilme ve siyasî faaliyette bulunma hakları

MADDE 76. — Vatandaşlar, kanunda gösterilen şartlara uygun olarak, seçme, seçilme ve bağımsız olarak veya bir siyasî parti içinde siyasî faaliyette bulunma hakkına sahiptir.

Seçimler, serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre, yargı yönetim ve denetimi altında yapılır.

Yirmibir yaşını dolduran her Türk vatandaşı seçme hakkına sahiptir.

Bu hakların kullanılması kanunla düzenlenir.

III. Siyasî partilerle ilgili hükümler

A. Parti kurma ve partilere girme hakkı

MADDE 77. — Vatandaşlar, siyasî parti kurma ve usulüne göre partilere girme ve çıkma hakkına sahiptir.

Siyasî partiler, demokratik siyasî hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır.

Siyasî partiler, önceden izin almadan kurulurlar ve Anayasa ve kanun hükümleri içinde faaliyetlerini sürdürürler.

Siyasî partilerin tüzük ve programları, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, millet egemenliğine, demokratik ve laik cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz.

Sınıf ve zümre esasını, komünizmi, faşizmi, teokrasiyi ve her hangi tür bir diktatörlüğü Türkiye’de savunmayı ve yerleştirmeyi esas alan siyasî partiler kurulamaz.

B. Partilerin uyacakları esaslar

MADDE 78. — Siyasî partiler, ister iktidarda, ister muhalefette olsunlar, tüzük ve programları dışında faaliyette bulunamazlar; Anayasanın onüçüncü maddesindeki sınırlamalar dışına çıkamazlar; çıkanlar temelli kapatılırlar.

Siyasî partiler, kendi politikalarını yürütmek ve güçlendirmek amacıyla, dernekler, sendikalar, vakıflar, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarıyla maddî ve manevî yönlerden güçbirliği yapamazlar.

Siyasî partilerin parti içi çalışmaları ve kararları, demokrasi esaslarına aykırı olamaz.

Siyasî partilerin malî denetimi Anayasa mahkemesince yapılır.

Cumhuriyet Başsavcılığı, kurulan partilerin tüzük ve programlarının ve kurucularının hukukî durumlarının Anayasa ve kanun hükümlerine uygunluğunu, kuruluşlarını takiben ve öncelikle; faaliyetlerini de sürekli olarak denetlemekle görevlidir.

Siyasî partilerin kapatılması, Cumhuriyet Başsavcılığının açacağı dava üzerine, Anayasa mahkemesince karara bağlanır.

Anayasa mahkemesinin kararında, partinin kapatılmasına fiil ve beyanları ile sebebiyet verdikleri belirtilen parti kurucuları ile genel merkez yönetim organları üyeleri, başka isim ve programlar da olsa, yeni partiler kuramazlar ve kurulmuş partilerde yönetim ve denetim görevi alamazlar.

Siyasî partilerin kuruluş ve faaliyetleri, denetlenme ve kapatılmaları, yukardaki esaslar dairesinde, kanunla düzenlenir.

IV. Kamu hizmetlerine girme hakkı

A. Hizmete girme

MADDE 79. — Her Türk, kamu hizmetlerine girme hakkına sahiptir.

Hizmete alınmada, ödevin gerektirdiği niteliklerden başka hiçbir ayırım gözetilemez.

B. Mal bildirimi

MADDE 80. — Kamu hizmetine girenlerin mal bildiriminde bulunmaları ve bu bildirimlerin tekrarlanma süreleri kanunla düzenlenir. Yasama ve yürütme organlarında görev alanlar, bundan istisna edilemez.

V. Vatan hizmeti

MADDE 81. — Vatan hizmeti, her Türk’ün hakkı ve ödevidir. Bu ödevin, Silahlı Kuvvetlerde veya kamu hizmetlerinde ne şekilde yerine getirileceği kanunla düzenlenir.

VI. Dilekçe hakkı

MADDE 82. — Vatandaşlar, kendileriyle veya kamu ile ilgili dilek ve şikâyetleri hakkında, tek başlarına veya topluca, yetkili makamlara ve Türkiye Büyük Millet Meclisine yazı ile başvurma hakkına sahiptir.

Kendileriyle ilgili başvuruların sonucu, dilekçe sahiplerine yazılı olarak bildirilir.

Bu hakkın kapsamı, kullanılma biçimi ve istisnaları kanunla düzenlenir.

ÜÇÜNCÜ KISIM

CUMHURİYETİN TEMEL ORGANLARI

BİRİNCİ BÖLÜM

YASAMA

I. Türkiye Büyük Millet Meclisi

A. Kuruluşu

MADDE 83. — Türkiye Büyük Millet Meclisi, milletçe genel oyla seçilen dört yüz milletvekilinden kuruludur.

B. Milletvekili seçilme yeterliği

MADDE 84. — Otuz yaşını dolduran her Türk, milletvekili seçilebilir.

En az sekiz yıllık öğrenim görmüş olmayanlar, kısıtlılar, yükümlü olduğu askerlik hizmetini yapmamış olanlar, kamu hizmetinden yasaklılar; taksirli suçlar hariç, altı ay veya daha fazla ağır hapis veya hapis cezasına hüküm giymiş olanlar; zimmet, ihtilas, irtikap, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlarla, kaçakçılık, resmî ihale ve alım satımlara fesat karıştırmaya, Devlet sırlarını açığa vurma suçlarından biri ile hüküm giymiş olanlar; Anayasanın onüçüncü maddesi hükmü uyarınca temel hak ve özgürlüklerinden birini kaybetmiş bulunanlar, affa uğramış olsalar bile, milletvekili seçilemezler.

Kamu hizmeti görevlilerinin ne gibi şartlarla milletvekili adayı olabilecekleri, kanunla düzenlenir.

Hâkimler, subay, askerî memur ve astsubaylar ile kolluk görevlileri, mesleklerinden çekilmedikçe, aday olamazlar ve seçilemezler.

II. Görev ve yetkileri

A. Genel olarak

MADDE 85. — Türkiye Büyük Millet Meclisinin görev ve yetkileri, kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak; Bakanlar Kuruluna belli konularda kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi vermek; bütçe ve kesin hesap kanunu tasarılarını görüşmek ve kabul etmek; para basılmasına ve savaş ilanına karar vermek; milletlerarası andlaşmaları onaylamak; Anayasanın onüçüncü maddesindeki fiillerden dolayı hüküm giyenler hariç olmak üzere, genel ve özel af ilanına karar vermek ve bu Anayasanın diğer maddelerinde öngörülen yetkileri kullanmak ve görevleri yerine getirmektir.

B. Kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi verme

MADDE 86. — Türkiye Büyük Millet Meclisi, Bakanlar Kuruluna kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi verebilir.

Yetki kanunu, çıkarılacak Kanun Hükmünde Kararname'nin amacını, kapsamını, ilkelerini, kullanma süresini ve süresi içinde birden fazla kararname çıkarılıp çıkarılamayacağını gösterir.

Bakanlar Kurulunun istifası, ilgili bakanın çekilmesi veya yasama döneminin sona ermesi, belli süre için verilmiş olan yetkisinin sona ermesine sebep olmaz.

Kanun hükmünde kararname, sürenin sona ermesinden önce Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından onaylanması sırasında, yetkinin son bulduğunu veya süre bitimine kadar devam ettiğini de, belirtir.

Olağanüstü hallerde Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu'nun kanun hükmünde kararname çıkarmasına ilişkin hükümler saklıdır.

Kanun hükmünde kararnameler, Resmî Gazetede yayımlandıkları gün yürürlüğe girerler. Ancak, kararnamede yürürlük tarihi olarak daha sonraki bir tarih de gösterilebilir.

Kararnameler, Resmî Gazetede yayımlandıkları gün Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulur.

Yetki kanunları ve bunlara dayanan kanun hükmünde kararnameler, Türkiye Büyük Millet Meclisi komisyonları ve genel kurulunda öncelikle ve ivedilikle görüşülür.

Yayımlandıkları gün Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulmayan kararnameler bu tarihte, Türkiye Büyük Millet Meclisince reddedilen kararnameler bu kararın Resmî Gazetede yayımlandığı tarihte yürürlükten kalkar. Değiştirilerek kabul edilen kararnamelerin değiştirilmiş hükümleri, bu değişikliklerin Resmî Gazetede yayımlandığı gün yürürlüğe girer.

C. Milletlerarası andlaşmaları uygun bulma

MADDE 87. — Türkiye Cumhuriyeti adına yabancı Devletlerle ve milletlerarası kuruluşlarla yapılacak andlaşmaların onaylanması, Türkiye Büyük Millet Meclisinin onaylamayı bir kanunla uygun bulmasına bağlıdır,

Ekonomik, ticarî veya teknik ilişkileri düzenleyen ve süresi bir yılı aşmayan andlaşmalar, devlet maliyesi bakımından bir yüklenme gerektirmemek, kişi hallerine ve Türklerin yabancı memleketlerdeki mülkiyet haklarına dokunmamak şartıyla, yayımlanma ile yürürlüğe konabilir. Bu takdirde, bu andlaşmalar, yayımlarından başlayarak iki ay içinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin bilgisine sunulur.

Milletlerarası bir andlaşmaya dayanan uygulama andlaşmaları ile kanunun verdiği yetkiye dayanılarak yapılan ekonomik, ticarî, teknik veya idarî andlaşmaların Türkiye Büyük Millet Meclisince uygun bulunması zorunluğu yoktur; ancak, bu fıkraya göre yapılan ekonomik, ticarî veya özel kişilerin haklarını ilgilendiren andlaşmalar, yayımlanmadan yürürlüğe konulamaz.

Türk kanunlarına değişiklik getiren her türlü andlaşmaların yapılmasında birinci fıkra hükmü uygulanır,

Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurulamaz.

D. Silahlı kuvvet kullanılmasına izin verme

MADDE 88. — Milletlerarası hukukun meşrû saydığı hallerde savaş hâli ilânına ve Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası andlaşmaların veya milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği haller dışında, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisindir.

Ülkenin âni bir silahlı saldırıya uğraması ve bu nedenle silah kullanılmasına derhal karar verilmesinin kaçınılmaz olması halinde Cumhurbaşkanı da, Türk Silahlı Kuvvetlerinin, silah kullanmasına karar verebilir.

III. Türkiye Büyük Millet Meclisinin seçim dönemi

MADDE 89. — Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimleri beş yılda bir yapılır.

Meclis, bu süre dolmadan seçimlerin yenilenmesine karar verebilir. Süresi biten milletvekili yeniden seçilebilir.

Yenilenmesine karar verilen Meclisin yetkileri, yeni Meclisin toplanmasına kadar sürer.

IV. Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin geriye bırakılması ve ara seçimleri

MADDE 90. — Türkiye Büyük Millet Meclisi, savaş, sıkıyönetim veya olağanüstü haller sebebiyle, yeni seçimlerin yapılmasına imkân görülmezse, seçimlerin bir yıl geriye bırakılmasına karar verebilir.

Cumhurbaşkanı da aynı sebeplerle seçimlerin bir yıl geriye bırakılmasını Türkiye Büyük Millet Meclisinden isteyebilir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliklerinde boşalma olması halinde, ara seçime gidilir. Ara seçim, her seçim döneminde kural olarak bir defa yapılır ve genel seçimden otuz ay geçmedikçe ara seçime gidilemez. Ancak, boşalan üyeliklerin sayısı, üye tam sayısının yüzde beşini bulduğu hallerde, ara seçimlerin üç ay içinde yapılmasına karar verilir.

Genel seçimlere bir yıl kala, herhangi bir sebeple, ara seçimi yapılamaz.

Cumhurbaşkanlığı seçimine bir yıl kala, Cumhurbaşkanı seçimlerin ertelenmesini isteyemez.

V. Seçimlerin genel yönetim ve denetimi

MADDE 91. — Yargı organlarının genel yönetimi ve denetimi altında yapılması gereken, seçimlerin, başlamasından bitimine kadar, seçimin düzen içinde yönetimi ve dürüstlüğü ile ilgili bütün işlemleri yapma ve yaptırma, seçim süresince ve seçimden sonra seçim konularıyla ilgili bütün yolsuzlukları, şikâyet ve itirazları inceleme ve kesin karara bağlama ve Türkiye Büyük Millet Meclisi seçim tutanaklarını kabul etme görevi Yüksek Seçim Kuruludur.

Yüksek Seçim Kurulunun ve diğer seçim kurullarının görev ve yetkileri kanunla düzenlenir.

Yüksek Seçim Kurulu yedi asıl ve dört yedek üyeden oluşur. Üyelerin altısı Yargıtay, beşi Danıştay Genel Kurullarınca kendi üyeleri arasından üye tamsayılarının salt çoğunluğunun gizli oyu ile seçilir. Bu üyeler, salt çoğunluk ve gizli oyla aralarından bir başkan ve bir başkanvekili seçerler.

Yüksek Seçim Kuruluna Yargıtay ve Danıştaydan seçilmiş üyeler arasından adçekme ile ikişer yedek üye ayrılır. Yüksek Seçim Kurulu başkanı ve başkanvekili adçekmeye girmezler.

VI. Üyelikle ilgili hükümler

A. Milletın temsili

MADDE 92. — Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, seçildikleri bölgeyi veya kendilerini seçenleri değil, bütün Milleti temsil ederler.

B. Andıçme

MADDE 93. — Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, görevlerine başlarken aşağıdaki şekilde andıçerler:

«Devletin varlığı ve bağımsızlığını, vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğünü, milletin kayıtsız şartsız egemenliğini koruyacağıma; toplumun huzuru, millî dayanışma ve sosyal adalet anlayışı içinde herkesin insan haklarından ve temel özgürlüklerden yararlanması ülküsünden ayrılmayacağıma; hukukun üstünlüğünü sağlayacak demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine bağlı kalacağıma namusum ve şerefim üzerine andıçerim.»

C. Üyelikle bağdaşmayan işler

MADDE 94. — Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, devlet ve diğer kamu tüzelkişilerinde ve bunlara bağlı kuruluşlarda; devletin veya diğer kamu tüzelkişilerinin doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak kattığı teşebbüs ve ortaklıklarda; özel gelir kaynakları ve özel imkânları kanunla sağlanmış kamu yararına çalışan derneklerin ve devletten yardım sağlayan ve vergi muafiyeti olan vakıfların yönetim kurullarında ve başka işlerinde görev alamazlar; bunların herhangi bir yüklenme işini doğrudan doğruya veya dolaylı olarak kabul edemezler, taraf oldukları anlaşmazlıklarda leh ve aleyhte vekâlet alamazlar, hakemlik yapamazlar.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, yürütme organının teklif, inha, atama veya onamasına bağlı resmî veya özel herhangi bir işle görevlendirilemezler. Bir üyenin belli konuda ve altı ayı aşmamak üzere Bakanlar Kurulunca verilecek geçici bir görevi kabul etmesi, Meclisin kararına bağlıdır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği ile bağdaşmayan diğer görev ve işler kanunla gösterilir.

D. Yasama dokunulmazlığı

MADDE 95. — Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden ve bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar.

Seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen bir milletvekili, Meclisin kararı olmadıkça tutulamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz ve yargılanamaz. Ağır cezayı gerektiren suçüstü hali bu hükmün dışındadır; ancak, bu halde, yetkili makam, durumu hemen ve doğrudan doğruya Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirmek zorundadır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi hakkında, seçiminden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır; üyelik süresince zamanaşımı işlemez.

Tekrar seçilen milletvekili hakkındaki soruşturma ve kovuşturma, Meclisin yeniden dokunulmazlığını kaldırmasına bağlıdır.

Türkiye Büyük Millet Meclisindeki siyasî parti gruplarınca, yasama dokunulmazlığı ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınmaz.

E. Üyeliğin düşmesi

MADDE 96. — Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği, bir üyenin üye seçilmeye engel bir suçtan dolayı hüküm giymesi, istifa etmesi, kısıtlanması, üyelikle bağdaşmayan bir hizmet kabul etmesi veya Meclis çalışmalarına bir yasama yılı içinde izinsiz veya özürsüz olarak toplam kırkbeş gün katılmaması yüzünden üyeliğinin düşmesine Meclisçe karar verilmesi hallerinde sona erer.

Partisinden istifa eden milletvekili, o seçim dönemi içinde ancak, bağımsız olarak üyeliğini sürdürebilir; bir başka partiye girmesi veya Bakanlar Kurulunda görev alması hallerinde üyeliği sona erer.

Anayasa Mahkemesince, partisi kapatılan milletvekillerinin de üyelikleri, kapatma kararının Resmî Gazetede yayımlandığı tarihte sona erer.

F. İptal istemi

MADDE 97. — Yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına veya üyeliğin düştüğüne Meclisçe karar verilmesi hallerinde, karar tarihinden başlayarak bir hafta içinde, ilgili üye veya Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinden herhangi biri, bu kararın, Anayasa veya İçtüzük hükümlerine aykırılığı iddiasıyla iptâl için Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Anayasa Mahkemesi, iptâl istemini onbeş gün içinde karara bağlar.

G. Ödenek ve yolluklar

MADDE 98. — Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin ödenek ve yollukları kanunla düzenlenir. Ödenek ve yollukların en çok üç aylığı önceden ödenebilir.

VII. Türkiye Büyük Millet Meclisinin faaliyeti ile ilgili hükümler

A. Toplanma ve tâtıl

MADDE 99. — Türkiye Büyük Millet Meclisi, her yıl Eylül ayının ilk günü kendiliğinden toplanır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Cumhurbaşkanının konuşması ile açılır.

Meclis, yılda en çok üç ay tâtıl yapabilir; ara verme veya tâtıl sırasında, doğrudan doğruya veya Bakanlar Kurulunun istemi üzerine, Cumhurbaşkanınca toplantıya çağırılır.

Meclis Başkanı da doğrudan doğruya veya üyelerin beşte birinin yazılı istemi üzerine, Meclisi toplantıya çağırır.

Ara verme veya tâtıl sırasında toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisinde, öncelikle bu toplantıyı gerektiren konu görüşülür.

B. Başkanlık Divanı

MADDE 100. — Türkiye Büyük Millet Meclisinin Başkanlık Divanı, Meclis Başkanı, Başkanvekilleri, Kâtip Üyeler ve İdare Amirlerinden oluşur.

Başkanlık Divanı, Meclisteki siyasî parti guruplarının üye sayısı oranında Divana katılmalarını sağlayacak şekilde kurulur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı, Meclis üyeleri içinden, Meclisin toplandığı günden itibaren on gün içinde, Başkanlık Divanına bildirilen adaylar arasından gizli oyla bir yasama dönemi için Meclisçe seçilir. İlk iki turda üçte iki, üçüncü turda salt çoğunluk aranır. Üçüncü turda salt çoğunluk sağlanamazsa, bu turda en çok oy alan iki aday için dördüncü tur oylama yapılır; dördüncü turda en fazla oy alan başkan seçilmiş olur.

Başkanvekilleri, kâtip üyeler ve idare amirleri için bir seçim döneminde iki seçim yapılır. İlk seçilenlerin görev süresi iki yıl, ikinci devre için seçilenlerin görev süresi üç yıldır; bunların seçim nisabı, tur sayısı ve usulleri Meclis İçtüzüğünde belirlenir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı, üyesi bulunduğu siyasî partinin veya parti gurubunun Meclis içinde veya dışındaki faaliyetlerine; başkan ve başkanvekilleri görevlerinin gereği olan haller dışında, Meclis tartışmalarına katılamazlar; başkan oy kullanamaz.

C. İçtüzük, siyasî parti grupları ve kolluk işleri

MADDE 101. — Türkiye Büyük Millet Meclisi, çalışmalarını, kendi yaptığı İçtüzük hükümlerine göre yürütür.

İçtüzük hükümleri, siyasî parti gruplarının, Meclisin bütün faaliyetlerine üye sayısı oranında katılmalarını sağlayacak yolda düzenlenir. Siyasî parti grupları, en az yirmi üyeden meydana gelir.

Meclis, kendi kolluk işlerini Başkanı eliyle düzenler ve yürütür.

D. Toplantı ve karar yeter sayısı

MADDE 102. — Bu Anayasada, başkaca bir hüküm yoksa, Türkiye Büyük Millet Meclisi en az üye tam sayısının üçte biri ile toplanır ve toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar verir; ancak karar yeter sayısı hiçbir şekilde üye tam sayısının dörtte birinden az olamaz.

E. Görüşmelerin açıklığı ve yayınlanması

MADDE 103. — Türkiye Büyük Millet Meclisi görüşmeleri açıktır. Bu görüşmeler, tutanak dergisinde tam olarak yayınlanır.

Meclis, İçtüzük hükümlerine uygun olarak kapalı oturumlar yapabilir; bu oturumlardaki görüşmelerin yayımı Meclisin kararına bağlıdır.

Meclisteki açık görüşmelerin her türlü vasıta ile yayımı önlenemez.

VIII. Türkiye Büyük Millet Meclisinin denetim yolları

A. Genel olarak

MADDE 104. — Türkiye Büyük Millet Meclisi soru, Meclis araştırması, genel görüşme, gensoru ve Meclis soruşturması yollarıyla denetleme yetkisini kullanır.

Soru, Bakanlar Kurulu adına, sözlü veya yazılı olarak cevaplandırılmak üzere Başbakan veya Bakanlardan bilgi istemekten ibarettir.

Meclis araştırması, belli bir konuda bilgi edinilmek için yapılan incelemeden ibarettir.

Genel görüşme, toplumu ve devlet faaliyetlerini ilgilendiren belli bir konunun, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunda görüşülmesidir.

Soru, Meclis araştırması ve genel görüşme ile ilgili önergelerin verilme şekli, içeriği ve kapsamı ile cevaplandırılma, görüşme ve araştırma yöntemleri Meclis İçtüzüğü ile düzenlenir.

B. Gensoru

MADDE 105. — Gensoru önergesi, bir siyasî parti grubu adına veya en az yirmi milletvekilinin imzasıyla verilir.

Gensoru önergesi, verilışinden sonraki üç gün içinde bastırılarak üyelere dağıtılır; dağıtılmasından itibaren on gün içinde gündeme alınıp alınmayacağı görüşülür. Bu görüşmede, ancak önerge sahiplerinden biri, siyasi parti grupları adına birer milletvekili, Bakanlar Kurulu adına Başbakan veya bir bakan konuşabilir.

Gündeme alma kararıyla birlikte, gensorunun görüşülme günü de belli edilir; ancak, gensorunun görüşülmesi, gündeme alma kararının verildiği tarihten başlayarak iki gün geçmedikçe yapılamaz ve yedi günden sonraya bırakılamaz.

Gensoru görüşmeleri sırasında üyelerin veya grupların verecekleri gerekçeli güvensizlik önergeleri veya Bakanlar Kurulunun güven isteği, bir tamgün geçtikten sonra oylanır.

Bakanlar Kurulunun veya bir bakanın düşürülebilmesi, üye tamsayısının salt çoğunluğuyla olur; oylamada yalnız güvensizlik oyları sayılır.

Meclis çalışmalarının dengeli olarak yürütülmesi amacına ve yukardaki ilkelere uygun olmak kaydıyla gensoru ile ilgili diğer hususlar İçtüzükte belirlenir.

C. Meclis soruşturması

MADDE 106. — Başbakan veya bakanlar hakkında, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az onda birinin vereceği önerge ile, soruşturma açılması istenebilir. Meclis, bu istemi en geç bir ay içinde görüşür ve karara bağlar.

Soruşturma açılmasına karar verilmesi halinde, üyeler arasından ad çekme suretiyle kurulacak onbeş kişilik bir komisyon tarafından soruşturma yapılır. Komisyon, soruşturma sonucunu belirten raporunu en geç iki ay sonunda Meclise sunar.

Meclis, raporu öncelikle görüşür ve ilgilinin gerektiğinde Yüce Divan'a sevkine karar verebilir. Yüce Divan'a sevk kararı, ancak üye tamsayısının salt çoğunluğu ile alınır.

Meclisteki siyasi parti gruplarında, Meclis soruşturması ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz.

IX. Kanunların yapılması

A. Kanun teklif etme yetkisi

MADDE 107. — Kanun teklif etmeye, Bakanlar Kurulu ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri yetkilidir.

Bakanlar Kurulu ve milletvekilleri, kendi tekliflerini Meclis komisyonlarında savunabilirler.

B. Kanun tasarı ve tekliflerinin görüşülmesi ve kabulü

MADDE 108. — Kanun tasarı ve teklifleri, Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülür ve kabul edilir. Kanunların Mecliste görüşülme usulü ve esasları İçtüzükte düzenlenir.

C. Kanunların Cumhurbaşkanınca yayımlanması

MADDE 109. — Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisince kabul edilen kanunları on gün içinde yayımlar; Devlet Danışma Konseyinin de görüşünü aldıktan sonra, yayımlanmasını uygun bulmadığı kanunları, bir daha görüşülmek üzere, bu hususta gösterdiği gerekçe ile birlikte, aynı süre içinde Türkiye Büyük Millet Meclisine geri gönderir. Devlet Danışma Konseyinin inceleme süresi bu sürenin dışındadır. Bütçe kanunları ve Anayasa, bu hükme tabi değildir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, geri gönderilen kanunu aynen kabul ederse, kanun Cumhurbaşkanınca yayımlanır; Meclis, geri gönderilen kanunda değişiklik yaparsa, Cumhurbaşkanı değiştirilen kanunu tekrar Meclise geri gönderebilir.

İKİNCİ BÖLÜM

YÜRÜTME

I. CUMHURBAŞKANI

A. Nitelikleri ve tarafsızlığı

MADDE 110. — Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisince, kırk yaşını doldurmuş ve yüksek öğrenim yapmış kendi üyeleri veya bu niteliklere ve milletvekili seçilme yeterliğine sahip Türk vatandaşları arasından yedi yıllık bir süre için seçilir. Cumhurbaşkanı adayı olabilmek için en az on yıldan beri Türk vatandaşı olmak şartı da aranır.

Cumhurbaşkanı adaylarının, seçime başlama tarihinden önceki on gün içinde, Meclis Başkanlık Divanına bildirilmesi gerekir. Cumhurbaşkanlığına Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri dışından aday gösterilebilmesi, Meclis üye tam sayısının en az beşte birinin yazılı önerisiyle mümkündür.

Bir kimse, arka arkaya iki defa Cumhurbaşkanı seçilemez.

Cumhurbaşkanı seçilenin, partisi ile ilişkisi kesilir ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği sona erer.

B. Seçimi

MADDE 111. — Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tam sayısının üçte iki çoğunluğu ile ve gizli oyla seçilir. Seçimin yirmi günde tamamlanması gerekir.

Beşer gün ara ile yapılacak oylamaların ilk ikisinde bu çoğunluk sağlanamazsa, beş gün sonra üçüncü oylamaya geçilir; üçüncü tur oylamada, oyların salt çoğunluğunu sağlayan aday, seçilmiş olur.

Üçüncü turda da çoğunluk sağlanmadığı takdirde, bu turda en çok oy alan iki adayın katılmasıyla dördüncü tur oylama yapılır. Dördüncü oylamada, en çok oy alan aday, Cumhurbaşkanı seçilmiş olur.

C. And içmesi

MADDE 112. — Cumhurbaşkanı, görevine başlarken Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde aşağıdaki andı içer:

«Cumhurbaşkanı sıfatıyla, Türk Devletinin bağımsızlığına, vatanın ve milletin bütünlüğüne yönelecek her tehlikeye karşı koyacağım; milletin kayıtsız şartsız egemenliğini ve Anayasayı sayacağım ve savuna-
cağım; Atatürk inkılaplarına bağlı kalacağım; insan haklarına dayanan demokrasi ve hukuk devleti ilke-
lerinden ve tarafsızlıktan ayrılmıyacağım; Türkiye Cumhuriyetinin şan ve şerefini koruyup yüceltmek ve
üzerime aldığım görevi yerine getirmek için bütün gücümle çalışacağım, büyük Türk Milleti ve tarih önün-
de, namusum ve şerefim üzerine and ederim.»

D. Görev ve yetkileri

MADDE 113. — Cumhurbaşkanı, Devletin başıdır. Bu sıfatla, Türkiye Cumhuriyetini ve milletin birliğini temsil eder.

Cumhurbaşkanı, Anayasanın uygulamasını, devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını gözetir.

Cumhurbaşkanı, gerekli gördükçe, Bakanlar Kurulunu başkanlığı altında toplantıya çağırır; yabancı devlet-
lere Türk Devletinin temsilcilerini gönderir ve Türkiye'ye gönderilen yabancı devlet temsilcilerini kabul
eder; milletlerarası andlaşmaları onaylar ve yayımlar; sürekli hastalık, sakatlık ve kocama sebebiyle belirli
kişilerin cezalarını hafifletebilir veya kaldırabilir; ölüm cezalarının yerine getirilmesine karar verir veya af
yetkisine dayanarak ölüm cezasını müebbet ağır hapis cezasına çevirebilir.

Cumhurbaşkanı, ayrıca, Anayasada ve diğer kanunlarda gösterilen görevleri yerine getirir ve yetkileri kul-
lanır.

E. Sorumsuzluğu

MADDE 114. — Cumhurbaşkanı, göreviyle ilgili işlemlerinden sorumlu değildir.

Cumhurbaşkanının, Anayasa ve diğer kanunlarda Başbakan ve ilgili bakanın imzalarına gerek olmaksızın tek başına yapabileceği belirtilen işlemleri dışındaki bütün kararları, Başbakan ve ilgili bakanlarca imzalanır; bu kararlardan Başbakan ve ilgili bakan sorumludur.

F. Sorumluluğu

MADDE 115. — Cumhurbaşkanı, vatan hainliğinden dolayı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte birinin teklifi üzerine, üye tamsayısının en az üçte ikisinin vereceği kararla suçlandırılır.

G. Cumhurbaşkanına vekillik etme

MADDE 116. — Cumhurbaşkanının hastalık ve yurt dışına çıkma gibi sebeplerle geçici olarak görevinden ayrılması hallerinde, görevine dönmeye kadar; ölüm, çekilme veya başka bir sebeple Cumhurbaşkanı makamının boşalması halinde de yenisi seçilinceye kadar, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Cumhurbaşkanlığına vekillik eder ve Cumhurbaşkanına ait yetkileri kullanır.

H. Görevin sona ermesi ve yeni Cumhurbaşkanı seçimi

MADDE 117. — Cumhurbaşkanına görev süresinin dolmasına yirmi gün kalınca veya Cumhurbaşkanlığı boşalınca, Türkiye Büyük Millet Meclisi yeni Cumhurbaşkanı seçer. Her iki halde de Cumhurbaşkanlığı için gösterilecek adayların, seçime başlama tarihinden önceki on gün içinde, Meclis Başkanlık Divanına bildirilmesi gerekir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi toplantı halinde değilse, hemen toplantıya çağırılır.

Görevi biten Cumhurbaşkanlarının, sonraki yasama şartları ve imkanları kanunla düzenlenir.

İ. Devlet Danışma Konseyi

1. Kuruluşu

MADDE 118. — Cumhurbaşkanına danışmanlık yapmak üzere Devlet Danışma Konseyi kurulur.

Konsey aşağıdaki üyelerden oluşur :

a. Tabii üyeler : Eski Cumhurbaşkanları ve eski Anayasa Mahkemesi Başkanları ile eski Genel Kurmay Başkanları Konseyin tabii üyeleridir.

b. Cumhurbaşkanınca, Devlete ve Millete üstün hizmetlerde bulunmuş kişiler arasından seçilecek yirmi üye.

c. Konseyin tabii üyeleri ile Cumhurbaşkanınca seçilen üyelerin birlikte, (b) fıkrasında belirtilen nitelikleri taşıyan kişiler arasından seçecekleri on üye.

Devlet Danışma Konseyi üyeleri, tabii üyeler dışında, yetmişbeş yaşını aşmamak üzere, altı yıl süre ile görev yaparlar; süresini tamamlayan üye yeniden seçilebilir.

2. Görevleri

MADDE 119. — Devlet Danışma Konseyinin görevleri şunlardır :

a. Cumhurbaşkanınca istenilecek konularda incelemeler yapmak ve görüş bildirmek;

b. Cumhurbaşkanının, Anayasanın yüzdokuzuncu maddesine göre kanunları bir daha görüşülmek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisine geri gönderme yetkisini kullanmasından önce görüş bildirmek,

3. Devlet Danışma Konseyi Üyeleri ile ilgili hükümler

a. Andichte

MADDE 120. — Devlet Danışma Konseyi üyeleri; göreve başlarken Anayasanın doksantüçüncü maddesindeki metne uygun olarak, andiçerler.

b. Dokunulmazlık

MADDE 121. — Devlet Danışma Konseyi üyeleri, Konseydeki çalışmalarında açıkladıkları görüşlerinden ve kullandıkları oylardan sorumlu tutulamazlar ve Anayasanın doksanbeşinci maddesinde yasama meclisi üyeleri için öngörülen dokunulmazlıktan yararlanırlar.

c. Üyelikle bağdaşmayan işler

MADDE 122. — Devlet Danışma Konseyine seçilenler, devlet ve diğer kamu tüzelkişileri ile bunlara bağlı kurum ve kuruluşlarda, devletin ve diğer kamu tüzelkişilerinin doğrudan doğruya veya dolayısıyla katıldıkları ve ilgili oldukları teşebbüs ve ortaklıklarda görev alamazlar; bunlara ait herhangi bir taahhüt işini doğrudan doğruya veya dolaylı olarak kabul edemezler ve bunların taraf olduğu anlaşmazlıklarda temsilcilik, hakemlik veya vekalet-görevi yapamazlar; siyasi partilere üye olamazlar.

d. Üyelüğün düşmesi

MADDE 123. — Devlet Danışma Konseyi üyeliği, istifa, kısıtlanma, üyelikle bağdaşmayan bir iş kabul etme, taksirli suçlar hariç olmak üzere bir suçtan altı ay veya daha fazla ağır hapis veya hapis cezasına hüküm giyme veya Konsey toplantılarına bir yıl içinde izinsiz veya özürsüz olarak kırkbeş gün katılmama hallerinde, Konseyin kararı ile düşer.

e. Aylık ve ödenekleri

MADDE 124. — Devlet Danışma Konseyi üyelerinin aylık ve ödenekleri, kanunla düzenlenir. Aylık ve ödeneklerinin en çok üç aylığı peşin ödenebilir.

4. Devlet Danışma Konseyinin çalışmasına ilişkin hükümler

MADDE 125. — Cumhurbaşkanı, Konseyin tabii başkanıdır.

Konsey, Başkan ve Başkanvekilini seçer; Başkanlık Divanının diğer üyeleri, İçtüzüğe göre seçilir.

Başkanlık Divanının görev süresi iki yıldır.

Konsey, üye tamsayısının salt çoğunluğu ile toplanır ve İçtüzüğünde aksine bir hüküm bulunmayan hallerde, toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar verir.

Konseyin toplantı dönemi İçtüzüğünde gösterilir. Cumhurbaşkanı, gerekli gördüğü zaman Konseyi toplantıya çağırır.

Konsey, çalışmalarını kendi yapacağı İçtüzüğe göre yürütür.

II. BAKANLAR KURULU

A₂ Kuruluş

MADDE 126. — Bakanlar Kurulu, Başbakan ve Bakanlardan oluşur.

Başbakan, Cumhurbaşkanınca, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri veya milletvekili seçilme yeterliğine sahip olanlar arasından atanır; usulüne uygun olarak Cumhurbaşkanınca görevine son verilebilir.

Bakanlar, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri veya milletvekili seçilme yeterliğine sahip olanlar arasından Başbakanca seçilir ve Cumhurbaşkanınca atanır; gerektiğinde Başbakanın önerisi üzerine, Cumhurbaşkanınca görevlerine son verilir.

B. Göreve başlama ve güvenoyu

MADDE 127. — Bakanlar Kurulunun listesi tam olarak Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulur. Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde ise toplantıya çağrılır.

Bakanlar Kurulunun programı, kuruluşundan en geç bir hafta içinde Başbakan veya bir Bakan tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisinde okunur ve güvenoyuna başvurulur. Güvenoyu için görüşmeler, programın okunmasından iki tam gün geçtikten sonra başlar ve görüşmelerin bitiminden bir tam gün geçtikten sonra oylama yapılır.

C. Görev sırasında güvenoyu

MADDE 128. — Başbakan, gerekli görürse, Bakanlar Kurulunda görüştikten sonra, Türkiye Büyük Millet Meclisinden güven isteyebilir.

Güven istemi, Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirilmesinden bir tam gün geçmedikçe görüşülemez ve görüşmelerin bitiminden bir tam gün geçmedikçe oya konulamaz.

Güven istemi, ancak üye tamsayısının salt çoğunluğuyla reddedilebilir.

D. Görev ve siyasi sorumluluk

MADDE 129. — Başbakan, Bakanlar Kurulunun genel siyasetini belirler ve Bakanlarla işbirliği halinde yürütür. Bakanlar Kurulu, bu siyasetin yürütülmesinden birlikte sorumludur.

Her Bakan, yetkisi içindeki işlerden ve emri altındakilerin eylem ve işlemlerinden ayrıca sorumludur.

Bakanlar, dokunulmazlık ve yasaklamalar bakımından Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleriyle aynı durumdadır.

E. Bakanlıkların kurulması ve bakanlar

MADDE 130. — Bakanlıklar, kanunun koyduğu esaslara göre kanunla kurulur ve kaldırılır.

Açık olan bakanlıklarla izinli veya özlü olan bir bakana, diğer bir bakan geçici olarak vekillik eder. Ancak, bir bakan birden fazlasına vekillik edemez.

Türkiye Büyük Millet Meclisi kararıyla Yüce Divana verilen bir bakan, bakanlıktan düşer.

Herhangi bir sebeple boşalan bakanlığa en geç onbeş gün içinde atama yapılır.

F. Tüzükler

MADDE 131. — Bakanlar Kurulu, kanunun uygulamasını göstermek ve emrettiği işleri belirtmek üzere, kanunlara aykırı olmamak ve Danıştayın incelemesinden geçirilmek şartıyla tüzükler çıkarabilir.

Danıştay, bu incelemesini iki ay içinde tamamlamak zorundadır.

Tüzükler, Cumhurbaşkanınca imzalanır ve kanunlar gibi yayımlanır.

G. Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin Cumhurbaşkanınca yenilenmesi

MADDE 132. — Anayasanın yüzbeş ve yüzirmisekizinci maddeleri uyarınca verilen güvensizlik oyu ile Bakanlar Kurulu düşmüşse, Başbakan, Cumhurbaşkanından Meclis seçimlerinin yenilenmesini isteyebilir.

Düşürülen Başbakanın birinci fıkra uyarınca seçimlerin yenilenmesini istememesi ve yeni Bakanlar Kurulunun otuz gün içinde kurulamaması halinde ise, Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı ve Devlet Danışma Konseyi Başkanına danışarak seçimlerin yenilenmesini isteyebilir.

Yenilenme kararı Resmî Gazetede yayımlanır ve hemen seçime gidilir.

III. Millî Savunma

A. Başkomutanlık ve Genelkurmay Başkanlığı

MADDE 133. — Başkomutanlık, Türkiye Büyük Millet Meclisinin manevî varlığından ayrılamaz ve Cumhurbaşkanı tarafından temsil olunur.

Millî güvenliğin sağlanmasından ve Silahlı Kuvvetlerin savaşa hazırlanmasından, Türkiye Büyük Millet Meclisine karşı, Bakanlar Kurulu sorumludur.

Genelkurmay Başkanı, Silahlı Kuvvetlerin komutanıdır.

Genelkurmay Başkanı, Bakanlar Kurulunun teklifi üzerine, Cumhurbaşkanınca atanır; görev ve yetkileri kanunla düzenlenir, Genelkurmay Başkanı, bu görev ve yetkilerinden dolayı Başbakana karşı sorumludur.

Millî Savunma Bakanlığının görev ve yetkileri, Genelkurmay Başkanlığı ve Kuvvet Komutanlıklarıyla ilişkileri kanunla düzenlenir.

B. Millî Güvenlik Kurulu

MADDE 134. — Millî Güvenlik Kurulu, Cumhurbaşkanının başkanlığında, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı, Devlet Danışma Konseyi Başkanı, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Millî Savunma, İçişleri ve Dışişleri Bakanları, Kuvvet Komutanları ile her toplantı için ilgisine göre Cumhurbaşkanı tarafından belirlenecek Bakanlardan oluşur.

Millî Güvenlik Kurulunun gündemi, Cumhurbaşkanınca belirlenir. Kurulun aldığı kararlar, Bakanlar Kuruluna bildirilir. Devletin varlığı, bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği ve toplumun huzur ve güvenliğinin korunması için alınacak kararlar, Bakanlar Kurulu için, uyulması gereken tavsiye niteliğindedir.

IV. Olağanüstü yönetim usulleri

A. Olağanüstü haller

1. Tabii âfet ve ağır ekonomik bunalım nedenleriyle olağanüstü hal ilanı

MADDE 135. — Tabii âfet veya ağır ekonomik bunalım hallerinde, Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde süresi altı ayı geçmemek üzere olağanüstü hal ilan edebilir.

2. Şiddet olaylarının yaygınlaşması ve kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması nedenleriyle olağanüstü hal ilanı

MADDE 136. — Anayasa ile kurulan özgür demokratik düzeni veya temel hak ve özgürlükleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerine ait ciddi belirtilerin ortaya çıkması veya şiddet olayları nedeniyle kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması hallerinde de, Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde, süresi iki ayı geçmemek üzere olağanüstü hal ilan edebilir.

3. Olağanüstü hallerle ilgili düzenleme

MADDE 137. — Anayasanın yüzotuzbeş ve yüzotuzaltıncı maddeleri uyarınca olağanüstü hal ilanına karar verilmesi hallerinde, bu karar Resmî Gazetede yayımlanır ve hemen Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına sunulur. Türkiye Büyük Millet Meclisi, tatilde ise, derhal toplantıya çağrılır. Meclis, olağanüstü hal süresini değiştirebilir veya Bakanlar Kurulunun istemi üzerine, her biri iki ayı geçmemek üzere, süreyi uzatabilir.

Ekonomik nedenlere dayalı olağanüstü hallerde, vatandaşlar için getirilecek para, mal ve çalışma yükümlülükleri ile olağanüstü hallerin her türü için geçerli olmak üzere, Anayasanın ondördüncü maddesindeki ilkeler doğrultusunda temel hak ve özgürlüklerin nasıl sınırlandırılacağı veya nasıl durdurulacağı, halin gerektirdiği önlemleri alabilecekler ve bunlara verilecek yetkiler, kamu görevlilerinin durumlarında yapılabilecek değişiklikler ve olağanüstü yönetim usulleri, öncelikle Olağanüstü Hal Kanunu'nda düzenlenir.

Olağanüstü hal süresince, Cumhurbaşkanı Bakanlar Kurulu ile birlikte, olağanüstü hal kanununa dayanarak, durumun gerekli kıldığı konularda, kanun hükmünde kararname çıkarabilir. Bu kararname, Resmî Gazetede yayımlanır ve aynı gün Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına sunulur; bunların Meclisce onaylanmasına ilişkin özel süre ve usul, İçtüzükte belirlenir.

B. Sıkıyönetim, savunma hazırlığı, seferberlik ve savaş hali

MADDE 138. — Savaş hali, savaşı gerektirecek bir durumun başgöstermesi, ayaklanma olması veya vatan ve Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışmanın veya ülkenin ve Milletin bölünmezliğini içten veya dıştan tehlikeye düşüren veya Anayasanın tanıdığı özgür demokratik düzeni veya temel hak ve özgürlükleri ortadan kaldırmaya yönelik şiddet hareketlerinin yaygınlaşması sebebiyle, Cumhurbaşkanı başkanlığında Bakanlar Kurulu, Millî Güvenlik Kurulunun da görüşünü aldıktan sonra, süresi iki ayı aşmamak üzere yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde sıkıyönetim ilan edebilir. Bu karar, derhal Resmî Gazetede yayımlanır ve aynı gün Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına sunulur. Türkiye Büyük Millet Meclisi toplantı halinde değilse hemen toplantıya çağırılır. Türkiye Büyük Millet Meclisi, gerekli gördüğü takdirde sıkıyönetim süresini kısaltabilir, uzatabilir veya sıkıyönetimi kaldırabilir.

Sıkıyönetimin her defasında iki ayı aşmamak üzere uzatılması, Türkiye Büyük Millet Meclisinin kararına bağlıdır.

Sıkıyönetim süresince, bütün kolluk kuvvetleri Sıkıyönetim Komutanının emrine girer.

Sıkıyönetim Komutanı, ilgili kanuna uygun olarak, temel hak ve özgürlüklerin askıya alınması da dahil olmak üzere, gerekli önlemleri alır.

Sıkıyönetim, savunma hazırlık durumları, seferberlik ve savaş hallerinde, hangi hükümlerin uygulanacağı ve işlemlerin nasıl yürütüleceği, özgürlüklerin nasıl kayıtlanacağı veya durdurulacağı ve savaş veya savaşı gerektirecek bir durumun başgöstermesi halinde vatandaşlar için getirilecek yükümler, kanunla düzenlenir.

V. Mali hükümler

A. Kamu harcamalarının finansmanı ve T.C. Merkez Bankası

1. Vergi ve benzeri mali yükümlülükler

MADDE 139. — Vergi, herkesin kamu giderlerine katılma payıdır.

Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır.

Vergi ve benzeri yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır.

Vergi ve benzeri malî yükümlülüklerin muafık ve istisnalarıyla oran ve miktarlarına ilişkin hükümlerin de kanunun belirttiği sınırlar içinde değişiklik yapmak yetkisi Bakanlar Kuruluna verilebilir.

2. Borçlanma

MADDE 140. — Devlet ile kamu tüzelkişileri, kanunların tanıdığı yetkiler çerçevesinde kredi anlaşmaları yapabilirler ve tahvil çıkartabilirler.

Hazinenin nakit ihtiyacını karşılamak için, doğrudan veya dolaylı olarak, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası kaynakları kullanılamaz. Ancak, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Hazineye, miktarı carî yıl genel bütçe ödenekleri toplamının yüzde onbeşini geçmemek üzere, kısa vâdeli bir avans hesabı açabilir. Her yıl için bu esasa göre hesaplanacak avans miktarından, bir önceki yılda alınan avanslar mahsup edilir ve Hazineye o yıl sadece aradaki fark ödenebilir.

3. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

MADDE 141. — Bakanlar Kurulu tarafından tespit edilen para ve kredi ilkelerini, kalkınma planları ve yıllık programlara uygun tarzda yürütmek, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının görevidir.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Başkanı, Cumhurbaşkanınca tayin edilir.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, devlet, iktisadî kamu teşebbüsleri, belediyeler ve özel idarelerce çıkartılmış tahvilleri satın alamaz; bankaların kamu kesimine açtıkları kredileri doğrudan veya dolaylı formlerle aktifine geçiremez.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, döviz giriş ve çıkışlarının para arzında yol açabileceği olumsuz dalgalanmaları gidermek amacıyla, kambiyo denkleştirme operasyonlarını yürütür.

B. Bütçeler

1. Bütçelerin hazırlanması ve uygulanması

MADDE 142. — Devlet ve kamu tüzel kişilerinin harcamaları, en fazla bir yıllık bütçelerle yapılır.

Genel ve katma bütçeler ile kamu iktisadî teşebbüsleri bütçelerinin nasıl hazırlanacağı ve uygulanacağı kanunla gösterilir. Kamu iktisadî teşebbüslerinin bütçeleri, müfredatlı tek bir konsolide bütçe içinde toplanır.

Kanun, kalkınma planları ile ilgili yatırımlar veya bir yıldan fazla sürecek iş ve hizmetler için, özel süre ve usuller koyabilir.

Bütçe kanununa, bütçe ile ilgili hükümler dışında hiç bir hüküm konulamaz; mevcut kanunların hükümlerini açıkça veya dolaylı olarak değiştiren veya kaldıran hükümler getirilemez.

2. Mali yıl

MADDE 143. — Genel ve katma bütçeler ile belediye ve özel idare bütçeleri açısından mali yıl başlangıcı, kanunla belirlenir.

Kamu iktisadî teşebbüslerinde, bütçe döneminin başlangıcı Ocak ayının birinci günüdür.

3. Bütçenin görüşülmesi

MADDE 144. — Bakanlar Kurulu, genel ve katma bütçe tasarıları ile millî bütçe tahminlerini gösteren raporu, mali yıl başından en az üç ay önce, Türkiye Büyük Millet Meclisine sunar.

Bütçe tasarıları ve rapor, kırk üyeden kurulu Bütçe Komisyonunda incelenir. Bu komisyona, iktidar grubu veya gruplarından en az yirmibeş üye katılır; komisyonun kalan onbeş üyesi, oranlarına göre, diğer siyasi partiler gruplarından ve bağımsızlardan oluşur.

Bütçe Komisyonunun iki ay içinde kabul edeceği metin, Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülür ve mali yıl başına kadar karara bağlanır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, genel kurulda, Bakanlık ve daire bütçeleriyle katma bütçeler hakkındaki düşüncelerini, her bütçenin tümü üzerindeki görüşmeler sırasında açıklarlar; bölümler ve değişiklik önerileri, üzerinde ayrıca görüşme yapılmaksızın okunur ve oya konur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, bütçe kanunu tasarılarının genel kurulda görüşülmesi sırasında, gider artırıcı veya gelirleri azaltıcı önerilerde bulunamazlar.

4. Belediye, özel idare ve kamu iktisadî teşebbüsleri bütçeleri

MADDE 145. — Belediye ve özel idarelerin konsolide bütçe raporları, Bütçe Komisyonunda İçişleri Bakanlığı bütçesi görüşülürken incelenir.

Kamu iktisadî teşebbüsleri konsolide bütçe tasarısı, her yıl Aralık ayı başında Bütçe Komisyonuna sunulur.

5. Mali yıl içinde bütçelerde değişiklik yapılabilme esasları

MADDE 146. — Genel ve katma bütçelerle verilen ödenek, harcanabilecek miktarın sınırını gösterir. Harcanabilecek miktar sınırının Bakanlar Kurulu kararıyla aşabileceğine dair bütçelere hüküm konulamaz. Bakanlar Kuruluna kanun hükmünde kararname ile bütçede değişiklik yapmak yetkisi verilemez. Carl yıl bütçesinde ödenek artışını öngören değişiklik tasarılarında ve ileriki yıl bütçelerine yük getirecek nitelikteki kanunlarda, belirtilen giderleri karşılayabilecek mali kaynak göstermek zorunludur.

C. Kesin Hesap

MADDE 147. — Kesinhesap kanun tasarıları, kanunda daha kısa bir süre kabul edilmemiş ise, ilgili oldukları mali yılın sonundan başlayarak, en geç 6 ay sonra, Bakanlar Kurulunca Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunulur. Sayıştay, genel uygunluk bildirimini, ilişkin olduğu kesin hesap kanunu tasarısının verilmesinden başlayarak en geç üç ay içinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunar.

Kesinhesap kanunu tasarısı, yeni yıl bütçe kanunu tasarısıyla birlikte Bütçe Komisyonu gündemine alınır. Bütçe komisyonu, bütçe kanunu tasarısıyla kesinhesap kanunu tasarısını genel kurula birlikte sunar. Genel Kurul, kesinhesap kanunu tasarısını, yeni yıl bütçe kanunu tasarısıyla beraber görüşerek karara bağlar.

Kesinhesap kanunu tasarısı ve genel uygunluk bildiriminin Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne verilmiş olması, ilgili yıla ait sayıştayca sonuçlandırılmamış denetim ve hesap yargılamasını önlemez ve bunların karara bağlandığı anlamına gelmez.

D. Ekonomik ve Sosyal Konsey

MADDE 148. — Ekonomik ve Sosyal Konsey, millî ekonominin istikrar içinde gelişmesini sağlamak, ekonomik ve sosyal politika arasındaki dengeyi kurmak, çeşitli ekonomik sektörler arasındaki uyum ve işbirliğini gerçekleştirmek, çalışanların ücret, aylık, ikramiye ve sosyal yardımları arasındaki denge ve hakkaniyeti sağlamak amaçlarıyla, Bakanlar Kuruluna önerilerde bulunur. Konsey, ayrıca ekonomik ve sosyal konulara ilişkin kanun tasarısı ve teklifleri hakkında Bakanlar Kuruluna görüş bildirir veya yeni öneriler sunar.

Ekonomik ve Sosyal Konsey, Maliye, Sanayi ve Teknoloji, Tarım ve Orman, Çalışma Bakanları; Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarı, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Başkanı; en çok üyesi olan işçi ve işveren üst kuruluşlarınca seçilecek üçer üye; Cumhurbaşkanınca iktisat, sosyal siyaset ve hukuk alanlarındaki uzmanlardan seçilecek üç üye olmak üzere, onbeş üyeden oluşur.

Konseyin Kuruluş ve işleyiş şekli, seçilenlerin süresi ve özlük işleri, kanunla düzenlenir.

E. Yüksek Hakem Kurulu

MADDE 149. — Yüksek Hakem Kurulu, Anayasanın ellisekizinci maddesinde öngörülen hallerde doğrudan; grev veya lokavtin altmış gün devam etmesi halinde taraflardan birinin veya Çalışma Bakanının başvurusu üzerine, taraflar arasındaki uyuşmazlığı kesin olarak çözümler.

Taraflar da anlaşarak, grev veya lokavta başvurmadan ya da grev veya lokavt sırasında uyuşmazlığı, çözümlenmesi için, Yüksek Hakem Kuruluna götürebilirler.

Yüksek Hakem Kurulu kararlarını, Anayasanın altmışikinci maddesindeki ilkelere uygun olarak verir.

Yüksek Hakem Kurulunun kuruluş ve çalışma usulleri, kanunla düzenlenir.

VI. İDARE

A. İdarenin esasları

1. İdarenin bütünlüğü ve kamu tüzelkişiliği

MADDE 150. — İdare, kuruluş ve görevleriyle bir bütündür ve kanunla düzenlenir.

İdarenin kuruluş ve görevleri, merkezden yönetim ve yerinden yönetim esaslarına dayanır.

Kamu tüzelkişiliği, ancak kanunla veya kanunun açıkça verdiği yetkiye dayanılarak kurulur.

2. Yönetmelikler

MADDE 151. — Bakanlıklar ve kamu tüzelkişileri, kendi görev alanlarını ilgilendiren kanunların ve tüzüklerin uygulanmasını sağlamak üzere ve bunlara aykırı olmamak şartıyla, yönetmelikler çıkarabilirler.

Yönetmelikler, Resmî Gazete ile yayımlanır.

B. Devlet Denetleme Kurulu

MADDE 152. — Yönetimin hukuka uygunluğunun, düzenli ve verimli şekilde yürütülmesinin ve geliştirilmesinin sağlanması amacıyla, Cumhurbaşkanlığına bağlı olarak, kurulan Devlet Denetleme Kurulu, Cumhurbaşkanının isteği üzerine, tüm kamu kurum ve kuruluşlarında ve sermayesinin yarısından fazlasına bu kurum ve kuruluşların katıldığı her türlü kuruluştaki, kamu kurumu niteliğinde olan meslek kuruluşlarında, her düzeydeki işçi ve işveren meslek teşekküllerinde, kamuya yararlı derneklerle vakıflarda, her türlü inceleme, araştırma ve denetlemeleri yapar; sonuçları rapor halinde Cumhurbaşkanına sunar.

Silahlı Kuvvetler ve yargı organları, Devlet Denetleme Kurulu'nun görev alanı dışındadır.

Devlet Denetleme Kurulu, dokuz üyeden oluşur; üyeler ve üyeleri içinden Başkan, kanunda belirlenen nitelikteki kişiler arasından Cumhurbaşkanınca atanır.

Devlet Denetleme Kurulu'nun kuruluşu, işleyişi, üyelerinin görev süresi ve diğer özlük işleri, kanunla düzenlenir.

C. İdarenin yargısal denetimi

MADDE 153. — İdarenin eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır.

Cumhurbaşkanının, Anayasada tek başına yapacağı öngörülen işlemleri, yargı denetimi dışındadır.

İdarî işlemlere karşı açılacak davalarda süre, yazılı bildirim tarihinden başlar.

İdarî yargı yetkisi, idarî işlem ve eylemlerin hukuka uygunluğunun denetimi ile sınırlıdır; idarî eylem ve işlem niteliğinde yargı kararı verilemez.

Kanun, olağanüstü hallerde, sıkıyönetim ve savaş halinde, ayrıca millî güvenlik, kamu düzeni ve genel sağlık nedenleriyle, yürütmenin durdurulması kararı verilmesini sınırlayabilir.

İdarî yargı, idare ile kamu görevlisi arasındaki görev değiştirme ve nakil işlemlerine ilişkin davalarda yürütmeyi durdurma kararı veremez; ancak, iki ay içinde davayı esastan karara bağlamakla yükümlüdür.

İdare, kendi işlem ve eylemlerinden doğan zararları ödemekle yükümlüdür.

D. İdarenin kuruluşu

1. Merkezî idare

MADDE 154. — Türkiye, merkezî idare kuruluşu bakımından, coğrafya durumuna, ekonomik şartlara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre, illere; iller de diğer kademeli bölümlere ayrılır.

İllerin idaresi yetki genişliği esasına dayanır.

Kamu hizmetlerinin görülmesinde verim ve uyum sağlamak amacıyla, birden çok ili içine alan, yetki genişliğine sahip kuruluşlar meydana getirilebilir.

2. Mahallî idareler

MADDE 155. — Mahallî idareler, il, belediye veya köy halkının ortak mahallî ihtiyaçlarını karşılayan ve genel karar organları halk tarafından seçilen, kamu tüzelkişileridir.

Mahallî idarelerin kuruluş ve görevleri ile yetkileri, yerinden yönetim ilkesine uygun olarak, kanunla düzenlenir.

Kanun, büyük yerleşim merkezleri için özel yönetim biçimleri getirebilir.

Mahallî idarelerin seçimleri, bu Anayasa'nın yetmişaltıncı maddesindeki esaslara göre beş yılda bir yapılır.

Mahallî idarelerin seçilmiş organlarının, organlık sıfatını kazanmalarına ilişkin itirazların çözümü ve kaybetmeleri konusundaki denetim, yargı yolu ile olur. Ancak, göreviyle ilgili bir suç sebebiyle, hakkında soruşturma veya kovuşturma açılan mahallî idare organları veya bu organların üyelerini, İçişleri Bakanı, geçici bir tedbir olarak, kesin hükme kadar, görevden alıkoyabilir.

Mahallî idare hizmetlerinin görülmesi amacıyla, bu idareler arasında mecburî veya ihtiyarî birlikler kurulması, kanunla düzenlenir.

Devlet, mahallî idareler üzerinde, görevde birliğin sağlanması, toplum yararının korunması ve mahallî ihtiyaçların gereği gibi karşılanması amacıyla, kanunda belirtilen usul ve esaslar dairesinde, denetim yetkisine sahiptir.

E. Memurlar ve diğer kamu görevlileri ile ilgili hükümler

1. Genel ilkeler

MADDE 156. — Devletin ve diğer kamu tüzelkişilerinin yürütmekle yükümlü oldukları kamu hizmetlerini yerine getiren memurlarla, işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlilerinin nitelikleri, hizmete girişleri ve yükseltilmeleri, görevleri ve hakları, aylık ve ödenekleri ile diğer özlük işleri kanunla düzenlenir.

Devletin ve diğer kamu tüzelkişilerinin yürüttükleri kamu hizmetlerinin gerektirdiği aslı ve sürekli görevler, kanunun gösterdiği istisnalar dışında, memurlar eliyle görülür.

Memurlar ve diğer kamu görevlileri yetenek ve liyakat ilkelerine uygun olarak işe alınırlar ve görevlerini eşitlik ve tarafsızlık ilkelerine uygun olarak yerine getirirler.

Üst kademe yöneticisi kamu görevlilerinin, atanma ve görevden alınma usul ve esasları, kanunla özel olarak düzenlenir.

2. Görev ve sorumlulukları

MADDE 157. — Memurlar ve diğer kamu görevlileri, Anayasa ve kanunlara sadık kalarak, ülke yararına faaliyette bulunmakla yükümlüdürler.

Görevleri ile ilgili olarak, kusurlu davranışları ile idareye verdikleri zarardan sorumludurlar.

3. Memur güvencesi

MADDE 158. — Memurlar ve diğer kamu görevlileri ile kamu kurumu niteliğinde meslek teşekkülleri mensupları hakkında yapılacak disiplin kovuşturmalarında, isnadolunan hususun ilgiliye açıkça ve yazılı olarak bildirilmesi, dinlenilmesi, savunmasını yapma imkânı tanınması zorunludur.

Bu esaslara uyulmadıkça disiplin cezası verilemez.

Disiplin kararları, yargı mercilerinin denetimi dışında bırakılamaz.

Silahlı Kuvvetler mensupları ile hâkimler hakkındaki hükümler saklıdır.

4. Memurlarla diğer kamu görevlilerinin siyasi partilere ve sendikalara girememesi

MADDE 159. — Memurlar ve kamu iktisadi teşebbüslerinde işçi niteliği taşımayan diğer görevliler ile kamu yararına çalışan dernek veya vakıflardan özel gelir kaynakları ve özel imkânları kanunla sağlanmış olanların merkez kurullarında görev alanlar, siyasi partilere ve sendikalara üye olamazlar.

Memurlar ve diğer kamu görevlileri, görevlerini yerine getirirken vatandaşlar arasında siyasi kanaatlerinden dolayı herhangi bir ayrım yapamazlar.

Bu esaslara aykırı hareket ettikleri mahkeme hükmüyle sabit olanlar, kamu hizmetinden temelli çıkarılır.

Memurlar ve diğer kamu görevlilerinin meslekî menfaatlerini korumak ve geliştirmek amacını güden kuruluşların bağlı olacakları esaslar kanunla düzenlenir.

F. Planlama

MADDE 160. — Ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı ve ekonominin tüm sektörleri ile ülkenin bütününde dengeli ve uyumlu biçimde gelişmesini, ülke kaynaklarının döküm ve değerlendirmesini yaparak bilinçli ve verimli şekilde kullanılmasını planlamak devletin görevidir.

Planda millî tasarrufu artırıcı, yatırım ve istihdamı geliştirici önlemlere ve yatırımlarda toplum yararları ve gereklerine öncelik verir.

Kalkınma girişimleri, bu plana göre gerçekleştirilir.

Kalkınma planlarının hazırlanması, Türkiye Büyük Millet Meclisince onaylanması ve uygulanmasına ilişkin usul ve esasları kanunla düzenlenir.

Kalkınma planları, kamu kesimi için emredici; özel kesim için yol gösterici ve özendiricidir.

G. Tabii servetlerin ve kaynakların aranması ve işletilmesi

MADDE 161. — Tabii servetler ve kaynaklar, devletin hüküm ve tasarrufu altındadır.

Tabii servetlerin ve kaynakların aranması devlet ve özel teşebbüs tarafından yapılır; aramada devletin öncelik hakkı vardır. Özel teşebbüsün arama şartları, kanunla düzenlenir; kanun, bu aramayı teşvik eder.

Bir alan için verilen arama hakkı, iki yıl sonunda kendiliğinden düşer. Petrol arama süresi ve şartları, kanunla düzenlenir.

Tabii servetlerin ve kaynakların işletilmesinde de öncelik devlete aittir. Özel Teşebbüslerin aramaları sonunda buldukları kaynakları işletme hakları saklıdır.

İşletmeye hazır tabii servetlerin ve kaynakların iki yıl içinde devletçe işletilmemesi halinde öncelik hakkı, özel teşebbüscü işletilmemesi halinde işletme hakkı düşer.

Özel teşebbüslerin, tabii servetleri ve kaynakları işletebilmek için uymaları gereken şartlar ile kaynakların, millî ekonomik hedefler doğrultusunda israf edilmeden işletilmesiyle ilgili denetim esasları ve müeyyideler, kanunla düzenlenir.

Devlet, özel teşebbüsle ortak olarak arama ve işletme tesisleri de kurabilir.

H. Ormanların ve orman köylülüğünün korunması, ormanların geliştirilmesi

1. Ormanların korunması ve geliştirilmesi

MADDE 162. — Devlet, ormanların korunması ve orman sahalarının genişletilmesi için gerekli kanunları koyar ve tedbirleri alır. Yanan ormanların yerinde yeni orman yetiştirilir, bu yerlerde başka çeşit tarım ve hayvancılık yapılamaz. Bütün ormanların gözetimi devlete aittir.

Devlet ormanları, kanuna göre devletçe yönetilir ve işletilir. Devlet ormanlarının mülkiyeti ve yönetimi, özel kişilere devrolunamaz. Bu ormanlar, zaman aşımıyla mülk edinilemez ve kamu yararı dışında, irtifak hakkına konu olamaz.

Ormanlara zarar verebilecek hiçbir faaliyet ve eyleme müsaade edilemez.

Bilim ve fen bakımından orman niteliğini tam olarak kaybetmiş olan tarla, bağ, meyvelik, zeytinlik gibi çeşitli tarım alanlarında veya hayvancılıkta kullanılmasında yarar olduğu tespit edilen topraklarla şehir, kasaba ve köy yapılarının toplu olarak bulunduğu yerler dışında, orman sınırlarında daraltma yapılamaz.

2. Orman köylülüğünün korunması

MADDE 163. — Ormanlar içinde veya hemen yakınında oturan halkın kalkındırılması, ormanların ve bütünlüğünün korunması bakımından, ormanın gözetilmesi ve işletilmesinde devletle bu halkın işbirliğini sağlayıcı tedbirlerle, bilim ve fen bakımından orman niteliğini tamamen kaybetmiş yerlerle orman olarak muhafazasında bilim ve fen bakımından hiçbir yarar görülmeyen, aksine tarım alanlarına dönüştürülmesinde kesin olarak ekonomik yarar olduğu saptanan yerlere, gerektiğinde orman içindeki köyler halkının kısmen veya tamamen yerleştirilmesi, bu amaçla bu yerlerin tespiti, orman sınırları dışına çıkarılması ve devlet eliyle ihya edilerek orman köylülerine dağıtımı kanunla düzenlenir.

Devlet bu halkın işletme araç ve gereçleriyle girdilerinin sağlanmasını kolaylaştırıcı önlemleri alır.

Orman içinden nakledilen köyler halkına ait araziler devlet ormanı olarak derhal ağaçlandırılır.

İ. Denizciliğin ve havacılığın geliştirilmesi

MADDE 164. — Devlet, denizciliğimizin gelişmesi, özellikle deniz ticaret filosu tonajının artırılması ve gemi inşaatı endüstrisinin desteklenmesi yolunda teşvik edici önlemleri alır.

Devlet, havacılığımızın güçlendirilmesini amaçlar ve sivil havacılığın kapasitesinin artırılmasını, alt yapı ve havacılık endüstrisinin geliştirilmesini teşvik eder.

J. Üniversiteler ve Yüksek Okullar

1. Üniversiteler

MADDE 165. — Üniversiteler devlet eliyle ve kanunla kurulur.

Üniversiteler bilimsel özerkliğe sahip kamu tüzelkişileridir.

Üniversiteler kendileri tarafından seçilen organları eliyle yönetilir.

Üniversite öğretim üye ve yardımcılarının göreve alınmaları, yükseltilmeleri ve görevlerine son verilmesi, bilimsel özerklik esasına uygun olarak düzenlenir ve kendi organlarıncı yürütülür.

Üniversite öğretim üye ve yardımcılarını serbestçe bilimsel araştırma ve yayında bulunurlar.

Üniversitelerin kuruluş ve işleyişleri, organları ve bunların seçimleri, görev ve yetkileri, üniversiteler arasında ihtiyaca göre öğretim üye ve yardımcılarının görevlendirilmesinin sağlanması, öğrenim ve öğretimin özgürlük ve güvenlik içinde ve çağdaş bilim ve teknoloji gereklerine ve kalkınma planı ilkelerine göre yürütülmesi, üniversiteler üzerinde, devletin sahip bulunduğu gözetim ve denetim hakkını kullanma usulleri, bilimsel özerklik esasına uygun olarak, kanunla düzenlenir,

2. Yüksek okullar

MADDE 166. — Yüksek öğretim kurumu olarak yüksek okullar, devlet ve özel sektörcü kurulurlar.

Yüksek okullar, Anayasanın temel ilkeleri doğrultusunda Türk kültürü ve ülkenin ihtiyaçları ve istihdam planlaması çerçevesinde, belirli bir mesleğe yönelik alanlarda açılırlar.

Yüksek okullar, bilimsel alanlarda üniversitelerle işbirliği yaparlar.

K. Radyo ve Televizyon İdaresi ve haber ajansları

MADDE 167. — Radyo ve televizyon istasyonları, devlet eliyle kurulur ve idareleri kamu tüzelkişiliği halinde düzenlenir. Kanun, organlarının kuruluş biçimini ve işleyişini tarafsızlık ilkesine uygun olarak, düzenler,

Her türlü radyo televizyon yayınları, devlet ve milletin yararları gözetilerek, tarafsızlık esaslarına göre yapılır. Haber ve programların seçilmesinde, işlenmesinde, sunulmasında ve çağdaş Türk kültür ve eğitime yardımcı görevlerinin yerine getirilmesinde, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, kamu düzeninin, genel ahlâk ve asayişin ve Cumhuriyetin temel ilkelerinin gereklerine uyulur; haberlerin doğruluğu sağlanır,

Devlet tarafından kurulan veya devletten malî yardım alan haber ajanslarının tarafsızlığı esastır.

Radyo ve televizyon idaresi genel müdürü ile yönetim kurulu üyelerinden üçü Cumhurbaşkanınca atanır.

L. Türk Dil Akademisi

MADDE 168. — Türk Dil Akademisi kamu tüzelkişiliğine sahip bir kuruluştur.

Amacı ve görevi, Türk dili üzerinde araştırmalar yapmak, Türk dilinin gelişen ihtiyaçlara göre oluşumunu tespit etmek, devletin dil politikasının yönlendirilmesine yardımcı olmak, bu konularda bilimsel esaslara dayanan yayımlarda bulunmak; Türk Dili üzerindeki çalışmaları yurt çapında teşvik ve desteklemektir.

Türk Dil Akademisi en çok 40 üyeden oluşur. Kuruluşunda bu üyelerin hepsi Cumhurbaşkanınca seçilir. Üyelerin dil konularında uzmanlaşmış olmalarına özen gösterilir. Boşalan üyeliklerin seçimi Akademi üyeleri tarafından yapılır.

Türk Dil Akademisinin kuruluşu, çalışma usulleri ile yetki ve özlük işleri kanunla düzenlenir.

M. Diyanet İşleri Başkanlığı

MADDE 169. — Genel İdare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı, özel kanununda gösterilen görevleri yerine getirir.

N. Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları

MADDE 170. — Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, kanunla meydana getirilir ve organları kendileri tarafından, kendi üyeleri arasından seçilir.

Meslek kuruluşlarının tüzükleri, yönetim ve işleyişleri demokratik esaslara aykırı olamaz.

Meslek kuruluşlarının organlarının seçimleri, üyelerin en geniş biçimde katılımını sağlayacak ve hâkim yönetim ve denetiminde yapılacak şekilde kanunla düzenlenir.

Meslek kuruluşları, kuruluş amaçları dışında faaliyet gösteremezler; meslek kuruluşları siyasetle uğraşamazlar, siyasi partiler, sendikalar ve derneklerle ortak hareket edemezler.

Kamu kurum ve kuruluşları ile kamu iktisadi teşebbüslerinde devamlı olarak çalışanlar meslek kuruluşlarına üye olamazlar.

Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, millî güvenliğinin, kamu düzeninin, başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması, suçların önlenmesi bakımlarından, gecikmesinde sakınca bulunan hallerde, mahallin en büyük mülkî amiri, hâkim kararına kadar, meslek kuruluşunun seçilmiş organlarını görevden uzaklaştırabilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Y A R G I

I. Genel Hükümler

A. Mahkemelerin bağımsızlığı

MADDE 171. — Hâkimler, görevlerinde bağımsızdırlar; Anayasaya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdanî kanaatlerine göre hüküm verirler.

Hiçbir organ, makam, merci veya kişi, yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve hâkimlere emir ve talimat veremez; tavsiye ve telkinde bulunamaz.

Görülmekte olan bir dava hakkında Yasama Meclisinde yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulamaz, görüşme yapılamaz veya herhangi bir beyanda bulunulamaz.

Yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır; bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiçbir suretle değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez.

B. Hâkimlik teminatı

MADDE 172. — Hâkimler, meslekten çıkarılamaz. Kendileri istemedikçe, Anayasada gösterilen yaştan önce emekliye ayrılamaz; bir mahkemenin veya kadronun kaldırılması sebebiyle de olsa, aylıklarından yoksun kılınamaz.

Meslekten çıkarmayı gerektiren bir suçtan dolayı hüküm giymiş olanlarla, görevini sağlık bakımından yerine getiremeyeceği kesin olarak anlaşılanlar veya meslekte kalmalarının uygun olmadığına karar verilenler hakkında kanundaki istisnalar saklıdır.

C. Hâkimlik mesleği

MADDE 173. — Yargı yetkisi, meslekten hâkimler eliyle yürütülür. Ancak, idare ve vergi mahkemelerinde nitelik ve özellikler, iş ve çocuk mahkemelerinde zorunluluk sebebiyle, meslekten olmayanların da görev almaları mümkündür.

Hâkimler, ilk derece mahkemeleri, bölge mahkemeleri ve yüksek mahkemeler hâkimleri olarak görev ifa ederler. Bölge mahkemesi hâkimliğine atanma, ilk derece mahkemelerinde görevlendirilmeye engel değildir.

Hâkimler, görevlerinde ve özel hayatlarında tarafsızlıkları hakkında çevrenin inancını sarsacak davranışlardan kaçınmak ve davaları en az giderle en kısa sürede karara bağlamak zorundadırlar.

Her derecedeki hâkimlerin nitelikleri, atanmaları, hakları ve ödevleri, aylık ve ödenekleri, meslekte ilerlemeleri, görevlerinin ve görev yerlerinin geçici veya sürekli olarak değiştirilmesi, haklarında disiplin kovuşturması açılması ve disiplin cezası verilmesi, görevleriyle ilgili suçlardan dolayı soruşturma yapılmasına ve yargılanmalarına karar verilmesi, meslekten çıkarmayı gerektiren suçluluk veya yetersizlik halleri, diğer özlük işleri ve meslek içi eğitimleri mahkemelerin bağımsızlığı esasına göre kendi kanunlarında düzenlenir.

Hâkimler altmışyedi yaşını bitirinceye kadar hizmet görürler; askerî hâkimlerin yaş haddi, yükselme ve emeklilikleri kanunla gösterilir.

Hâkimler, kanunda belirtilenlerden başka, genel ve özel hiçbir görev alamazlar.

Yüksek mahkemeler hâkimlerinin görevlerinin niteliklerinden doğan ödenek ve sosyal hakları saklıdır.

D. Duruşmaların açık ve kararların gerekçeli olması

MADDE 174. — Mahkemelerde duruşmalar herkese açıktır. Duruşmaların bir kısmının veya tamamının kapalı yapılmasına, ancak genel ahlâkın veya kamu güvenliğinin kesin olarak gerekli kıldığı hallerde karar verilebilir.

Küçüklerin yargılanması hakkında kanunla özel hükümler konulur.

Bütün mahkemelerin her türlü kararları gerekçeli olarak yazılır.

Davaların mümkün olan süratle sonuçlandırılması, yargının görevidir.

E. Mahkemelerin kuruluşu

MADDE 175. — Mahkemelerin kuruluşu, görev ve yetkileri, işleyişi ve yargılama usulleri kanunla düzenlenir.

Genel adli ve idari yargılama, devletin imkânları ölçüsünde, iki dereceli olarak yapılır.

F. Devlet Güvenlik Mahkemesi

MADDE 176. — Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, hür demokratik düzen ve nitelikleri Anayasada belirtilen Cumhuriyet aleyhine işlenen ve doğrudan doğruya devletin iç ve dış güvenliğini ilgilendiren suçlara bakmakla görevli Devlet Güvenlik Mahkemeleri kurulur. Ancak, sıkıyönetim ve savaş haline ilişkin hükümler saklıdır.

Devlet Güvenlik Mahkemelerinde bir başkan, iki asıl ve iki yedek üye ile bir savcı ve yeteri kadar savcı yardımcısı bulunur. Başkan, bir asıl ve bir yedek üye ile savcı, birinci sınıfa ayrılmış hâkim ve Cumhuriyet savcıları arasından, savcı yardımcıları da Cumhuriyet savcıları arasından, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu tarafından atanır. Mahkemedeki bir asıl ve bir yedek üyenin atanması, birinci sınıf Askerî hâkimler arasından, yarı orandaki savcı yardımcılarının atanması ise, Askerî hâkimler arasından, özel kanunda gösterilen usule göre yapılır.

Devlet Güvenlik Mahkemeleri kararlarının temyiz merci Yargıtaydır.

Devlet Güvenlik Mahkemelerinin işleyişi, görev ve yetkileri ve yargılama usulleri ile ilgili diğer hükümler, kanunda gösterilir.

G. Savcılık

MADDE 177. — Cumhuriyet savcıları, idari görevleri yönünden Adalet Bakanlığına bağlıdır. Kamu davasını açmak görevi Cumhuriyet savcısınınndır.

Adalet Bakanı, kamu davasını açması için Cumhuriyet savcısına emir verebilir.

Adli işlerde, zabıta görevlileri, Cumhuriyet savcısının emrindedir.

Cumhuriyet savcılarının denetimi ve haklarındaki soruşturma, Adalet Bakanlığının uygun görmesi üzerine, bakanlık müfettişleri veya üst derece Cumhuriyet savcıları tarafından yapılır.

Cumhuriyet savcılarının mesleğe alınmaları, bütün özlük işleri, Yargıtay Üyelğine seçilmeleri ve disiplin cezaları ile meslekten çıkarılmaları hakkında karar verme yetkisi, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulundur.

Adalet Bakanlığı gereken hallerde, Cumhuriyet savcılarını geçici yetki ile görevlendirebilir. Bu kararı, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun ilk toplantısında onaya sunar.

Bakanlığın merkez kuruluşunda geçici veya sürekli olarak çalıştırılacak Cumhuriyet savcılarını atama yetkisi Adalet Bakanına aittir.

H. Askerî yargı

MADDE 178. — Askerî yargı, askerî mahkemeler tarafından yürütülür. Bu mahkemeler, asker kişilerin, askerî olan suçları ile, bunların asker kişiler aleyhine veya askerî mahallerde yahut askerlik hizmet ve görevleriyle ilgili olarak işledikleri suçlara ait davalara bakmakla görevlidirler.

Askerî mahkemeler, asker olmayan kişilerin özel kanunla belirtilen askerî suçları ile kanunda gösterilen görevlerini ifa ettikleri sırada veya kanunda gösterilen askerî mahallerde askerlere karşı işledikleri suçlara bakmakla görevlidirler.

Askerî mahkemelerin, savaş veya sıkıyönetim hallerinde hangi suçlar ve hangi kişiler bakımından yetkili olduğu, kanunla gösterilir.

Askerî mahkemelerde, üyelerin çoğunluğunun hâkimlik niteliğine sahip olması şarttır. Ancak, savaş halinde bu şart aranmaz.

Askerî yargı organlarının kuruluşu, işleyişi, askerî hâkimlerin özlük işleri, askerî savcılık görevlerini yapan askerî hâkimlerin, refakatinde bulundukları komutanlarla ilişkileri, mahkemelerin bağımsızlığı, hâkimlik teminatı ve askerî hizmetlerin gereklerine göre, kanunla düzenlenir.

Askerî hâkim ve savcılar, askerî yargı hizmeti dışında kalan askerî hizmetler yönünden, teşkilatın da askerî mahkeme bulunan komutanın emrindedir.

Askerî disiplin mahkemeleri, askerlik görevinin gereklerine uygun olarak kanunla düzenlenir.

II. Yüksek Mahkemeler

A. Anayasa Mahkemesi

1. Kuruluşu

MADDE 179. — Anayasa Mahkemesi, onbeş üyeden kuruludur; üyeleri, Cumhurbaşkanı tarafından seçilir.

Anayasa Mahkemesi Başkanı ve Başkanvekili, dört yıl için kendi üyeleri arasından gizli oyla ve salt çoğunlukla seçilirler.

2. Üyeliğin sona ermesi

MADDE 180. — Anayasa Mahkemesi üyeleri altmışyedi yaşını doldurunca emekliye ayrılırlar.

Anayasa Mahkemesi üyeliği, bir üyenin hâkimlik mesleğinden çıkarılmayı gerektiren bir suçtan dolayı hüküm giymesi halinde kendiliğinden; görevini sağlık bakımından yerine getiremeyeceğinin kesin olarak anlaşılması halinde de Anayasa Mahkemesi üye tamsayısının salt çoğunluğunun kararı ile sona erer.

3. Üyelerin hakları ve yükümlülükleri

MADDE 181. — Anayasa Mahkemesi üyeleri, aslı görevleri dışında resmî veya özel hiçbir görev alamazlar.

Anayasa Mahkemesi üyeliğine seçilen üniversite öğretim üyelerinin, kazanılmış hakları saklıdır; seçilen öğretim üyeleri, aynı zamanda üniversitedeki faaliyetlerini sürdürebilirler.

Anayasa Mahkemesi üyeleri, üyelik görevinden ayrılmalarını izleyen iki yıl içinde kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının yönetim ve denetim organlarında görev alamazlar; genel ve mahallî idareler seçimlerinde aday olamazlar ve seçilemezler.

4. Görev ve yetkileri

MADDE 182. — Anayasa Mahkemesi, kanunların, kanun hükmünde kararnamelerin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün Anayasaya şekil ve esas bakımından uygunluğunu denetler. Anayasa değişikliklerini ise, sadece şekil bakımından inceler ve denetler.

Kanunların şekil bakımından denetlenmesi, genel olarak son oylamanın öngörülen çoğunlukla yapılıp yapılmadığına; Anayasa değişikliklerinde ise, yüzdoksansekizinci maddedeki teklif ve oylama çoğunluğuna ve ivedilikle görüşülemeyeceği şartına uyulup uyulmadığı hususlarına inhisar eder. Şekil bakımından denetleme, kanunun yayımlanma süresi içinde Cumhurbaşkanınca veya Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin beşte biri tarafından talep edilebilir. Kanunun yayımından sonra, şekil bozukluğuna dayalı iptal davası açılmaz; def'i yolu ile de ileri sürülemez.

Anayasa Mahkemesi, Anayasa ve diğer kanunlarla verilen görevleri yerine getirir.

5. Yargılama ve çalışma usulü

MADDE 183. — Anayasa Mahkemesi, Başkan ve Başkanvekili dahil, dokuz üye ile toplanır ve salt çoğunlukla karar verir; üyeler toplantılara sıra ile katılırlar.

Anayasa Mahkemesinin kuruluşu ve yargılama usulleri kanunla düzenlenir. Anayasa Mahkemesinin kurul halinde çalışma usulü, davaların Başkan ve Başkanvekili dışında üyeler arasında dengeli dağılımını ve her davaya bakacak üyelerin, önceden bir sıraya uygun olarak belirlenmesini sağlayacak şekilde içtüzüklerinde belirlenir.

Anayasa Mahkemesi, siyasi partilerin kapatılması hakkındaki davalar dışında kalan işleri dosya üzerinde inceler. Ancak, gerekli gördüğü hallerde, sözlü açıklamalarını dinlemek üzere ilgilileri çağırabilir.

6. İptal davası

MADDE 184. — Kanunların, kanun hükmünde kararnamelerin, Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün veya bunların belirli madde ve hükümlerinin Anayasaya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesinde doğrudan doğruya iptal davası açabilme hakkı, sadece Cumhurbaşkanı, Anamuhalefet Partisi Başkanı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az beşte biri tutarındaki üyelere aittir.

7. Dava açma süresi

MADDE 185. — Anayasa Mahkemesinde doğrudan doğruya iptal davası açma hakkı, iptali istenen kanun, kanun hükmündeki kararname veya İçtüzüğün Resmî Gazetede yayımlanmasından başlayarak doksan gün sonra düşer.

8. Anayasaya aykırılığın diğer mahkemelerde ileri sürülmesi

MADDE 186. — Bir davaya bakmakta olan mahkeme, uygulanacak bir kanun veya kanun hükmündeki kararnamenin hükümlerini Anayasaya aykırı görürse veya taraflardan birinin ileri sürdüğü aykırılık iddiasının ciddi olduğu kanısına varırsa, Anayasa Mahkemesinin bu konuda vereceği karara kadar davayı geri bırakır.

Mahkeme, Anayasaya aykırılık iddiasını ciddi görmezse bu iddia, temyiz mercince esas hükmüyle birlikte karara bağlanır.

Anayasa Mahkemesi, işin kendisine gelişinden başlamak üzere altı ay içinde kararını verir ve açıklar. Bu süre içinde karar verilmezse, mahkeme, Anayasaya aykırılık iddiasını, kendi kanısına göre çözümleyerek davayı yürütür. Ancak, Anayasa Mahkemesinin kararı, esas hakkındaki karar kesinleşinceye kadar gelirse, mahkemeler buna uymak zorundadır.

Anayasa Mahkemesinin verdiği ret kararının Resmî Gazetede yayımlanmasından sonra üç yıl geçmedikçe, aynı kanun hükmünün Anayasaya aykırılığı iddiasıyla tekrar başvuruda bulunulamaz.

9. Anayasa Mahkemesi kararları

MADDE 187. — Anayasa Mahkemesi kararları kesindir. Kararlar gerekçesi yazılmadan açıklanamaz.

Anayasa Mahkemesince, Anayasaya aykırı olduğundan iptaline karar verilen kanun, kanun hükmünde kararname veya İçtüzük veya bunların iptal edilen hükümleri, gerekçeli kararın Resmi Gazetede yayımlandığı tarihte yürürlükten kalkar. Gereken hallerde, Anayasa Mahkemesi iptal hükmünün yürürlüğe gireceği tarihi ayrıca kararlaştırabilir. Bu tarih, kararın Resmi Gazetede yayımlandığı günden başlayarak bir yılı geçemez. İptali, yeni bir kanun hükmü gibi sonuç veren kararlarda, Anayasa Mahkemesi kararının yürürlüğü için bir süre tanımaya zorunludur. İptal kararının yürürlüğe girişinin ertelendiği durumlarda, Türkiye Büyük Millet Meclisi, iptal kararının ortaya çıkardığı hukuki boşluğu dolduracak kanun tasarı veya teklifini öncelikle görüşüp karara bağlar.

İptal kararı geriye yürütmez.

Yürürlükten kaldırılan hükümlerin iptallerine karar verilemez.

Anayasa Mahkemesi, diğer mahkemelerden gelen Anayasaya aykırılık iddiaları üzerine verdiği hükümlerin olayla sınırlı ve yalnız tarafları bağlayıcı olacağına da karar verebilir.

Anayasa Mahkemesi kararları Resmi Gazetede hemen yayımlanır ve devletin yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzel kişileri bağlar.

Anayasa Mahkemesi bir kanun veya kanun hükmünü iptal ederken, kanun koyucu gibi hareketle, yeni bir uygulamaya yol açacak biçimde hüküm tesis edemez.

B. Yargıtay

1. Yargıtayın görevi ve hâkimlerinin seçimi

MADDE 188. — Yargıtay, adliye mahkemelerince verilen karar ve hükümlerin son inceleme merciidir. Kanunla gösterilen belli davalara da ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar.

Yargıtay üyeleri, birinci sınıfa ayrılmış hâkim ve Cumhuriyet savcıları ile bu meslekten sayılanlar arasından Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunca üye tamsayısının salt çoğunluğu ile ve gizli oyla seçilir.

Yargıtay, Birinci Başkanını kendi üyeleri arasından, üye tamsayısının salt çoğunluğu ile ve gizli oyla seçer.

Yargıtay, Birinci Başkanı, Birinci Başkanvekilleri ve İkinci Başkanlarının görev süreleri dört yıldır.

Yargıtayın kuruluşu, işleyişi, yargılama usulü, Birinci Başkanvekillerinin ve İkinci Başkanlarının seçimi, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre, kanunla düzenlenir.

2. Cumhuriyet Başsavcılığı

MADDE 189. — Cumhuriyet Başsavcısı ve Cumhuriyet Başsavcı Vekili, Yargıtay Büyük Genel Kurulunun kendi üyeleri arasından gizli oyla belirleyeceği beşer aday içinden Cumhurbaşkanı tarafından dört yıl için seçilirler.

Cumhuriyet Başsavcısı ve Cumhuriyet Başsavcı Vekili, Yüksek Mahkemeler hâkimleri hakkındaki hükümlere tabidir.

Cumhuriyet Başsavcılığının kuruluşu, işleyişi, görev ve yetkileri kanunla düzenlenir.

3. Yüce Divan

MADDE 190. — Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu Üyeleri, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay, Askerî Yüksek İdare Mahkemesi, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu ve Sayıştay Başkan ve üyeleri, Cumhuriyet Başsavcısı, Cumhuriyet Başsavcı Vekili, Yüksek Mahkemeler Başsavcıları, görevleri ile ilgili suçlardan dolayı Yüce Divanda yargılanır.

Yüce Divan, Yargıtay Başkanının başkanlığında, Yargıtayın ceza işlerini görmekte olan Birinci Başkanvekili ile, Yargıtay Ceza Daireleri Başkanlarından teşekkül eder. Yüce Divan gerektiğinde derhal toplanır.

Yüce Divan'da, savcılık görevini Cumhuriyet Başsavcısı veya Vekili yapar.

B. Danıştay

MADDE 191. — Danıştay, kanunların başka idarî yargı mercilerine bırakmadığı konularda ilk derece ve genel olarak üst derece idare mahkemesidir.

Danıştay, idarî uyuşmazlıkları ve davaları görmek ve çözümlemek, Bakanlar Kurulunca gönderilen kanun tasarıları hakkında düşüncesini bildirmek, tüzük tasarılarını ve imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerini incelemek ve kanunla gösterilen diğer işleri yapmakla görevlidir.

Danıştay üyelerinin seçimi, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkim teminatı ilkelerine uygun olarak kanunla düzenlenir. Danıştay üyelerinin dörtte üçü adlî ve idarî yargı hâkim ve savcılar arasından Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu; dörtte biri, nitelikleri kanunda belirtilen görevliler arasından Cumhurbaşkanı tarafından seçilir.

Danıştay Başkanı, Başsavcısı, Başkanvekilleri ve daire başkanları, kendi üyeleri arasından Danıştay Genel Kurulunca üye tamsayısının salt çoğunluğu ile ve gizli oyla dört yıl süre için seçilirler.

Danıştayın, kuruluşu, işleyişi, yargılama usulleri, idarî yargının özelliği, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre, kanunla düzenlenir.

C. Sayıştay

MADDE 192. — Sayıştay, genel ve katma bütçeli dairelerce, sermayesinin yarısı veya daha fazlası bu dairelerce verilerek kurulan sabit veya döner sermayeli ya da fon şeklindeki idarelerin ve kamu iktisadî teşebbüslerinin gelir, gider ve mallarını Türkiye Büyük Millet Meclisi adına denetlemek, sorumluların hesap ve işlemlerini kesin hükme bağlamak ve kanunlarla verilen inceleme, denetleme ve hükme bağlama işlerini yapmakla görevli ilk ve son derece hesap mahkemesidir.

Sayıştay, denetimini hukukilik, iktisadilik, verimlilik ve yerindelik ilkelerine göre yapar.

Mahallî idarelerle, kamu iktisadî teşebbüslerinin Sayıştayca denetim usul ve esasları, bunların yapıları ve faaliyet tarzları gözetilmek suretiyle, kanunla düzenlenir.

Sayıştay dairelerince, hesap ve işlemleri sonucu ilgilileri hakkında verilen hukukî sorumluluk kararları, Sayıştay Temyiz Kurulunca temyizen incelenerek kesin ve nihai hükme bağlanır.

Sayıştayın kuruluşu, işleyişi, denetim ve yargılama usulleri, mensuplarının nitelikleri, atanmaları, görev ve yetkileri, hakları ve yükümlülükleri ve diğer özlük işleri, başkan ve üyelerinin teminatı, kanunla düzenlenir.

D. Askerî Yargıtay

MADDE 193. — Askerî Yargıtay, askerî mahkemelerden verilen karar ve hükümlerin son inceleme merciidir. Ayrıca, asker kişilerin kanunla gösterilen belli davalarına ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar.

Askerî Yargıtay üyeleri birinci sınıf askerî hâkimler arasından Askerî Yargıtay Genel Kurulunun üye tamsayısının salt çoğunluğu ile her boş yerin üç misli olarak gösterdiği adaylar arasından Cumhurbaşkanınca seçilir.

Askerî Yargıtay Başkanı, Başsavcısı, İkinci Başkanı ve Daire Başkanları Askerî Yargıtay üyeleri arasından rütbe ve kıdem sırasına göre atanırlar.

Askerî Yargıtayın kuruluşu, işleyişi, yargılama usulleri, mahkemelerin bağımsızlığı, hâkimlik teminatı ve askerlik hizmetlerinin gereklerine göre kanunla düzenlenir.

E. Askerî Yüksek İdare Mahkemesi

MADDE 194. — Asker kişileri ilgilendiren, askerî hizmetle ilişkin idarî işlem ve eylemlerin yargısal denetimi Askerî Yüksek İdare Mahkemesince yapılır.

Askerî Yüksek İdare Mahkemesi, asker kişileri ilgilendiren askerî hizmete ilişkin idarî işlem ve eylemlerden doğan uyuşmazlıkların ilk ve son derece mahkemesidir.

Askerî Yüksek İdare Mahkemesinin kuruluş, işleyişi, yargılama usulleri, Başkan ve üyelerinin, Başsavcısının nitelikleri, hâkimlik teminatı ve askerlik hizmetinin gereklerine göre, kanunla düzenlenir.

F. Uyuşmazlık Mahkemesi

MADDE 195. — Uyuşmazlık Mahkemesi adli, idari ve askerî yargı mercileri arasındaki görev ve hükmü uyuşmazlıklarını kesin olarak çözümlemeye yetkilidir.

Uyuşmazlık Mahkemesinin kuruluşu ve işleyişi kanunla düzenlenir. Bu Mahkemenin Başkanlığını ve Başkanvekilliğini, Anayasa Mahkemesince, kendi üyeleri arasından görevlendirilen üyeler yapar.

Diğer mahkemelerle, Anayasa Mahkemesi arasındaki görev uyuşmazlıklarında, Anayasa Mahkemesinin kararı esas alınır.

III. Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu

MADDE 196. — Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre, kanunla düzenlenir.

Kurulun Başkanı, Adalet Bakanıdır. Kurula Bakanlık adına, Bakan ve Müsteşardan başkası katılamaz. Cumhuriyet Başsavcısı veya Vekili kurulun tabii üyesidir.

Kurulun, dört asıl ve dört yedek üyesi Yargıtay Büyük Genel Kurulunun kendi üyeleri arasından ve iki asıl ve iki yedek üyesi Danıştay Genel Kurulunun kendi üyeleri arasından, herbir üyelik için gösterecekleri üçer kat aday arasından, Cumhurbaşkanınca, dört yıl için seçilir.

Kurul üyeleri, görevleri süresince başka görev alamazlar.

Kurulun, kuruluşu, görev ve yetkileri, çalışma usulleri kanunla düzenlenir.

Kurul kararlarına karşı, kazaî mercie başvurulamaz; itirazların Kurul bünyesinde incelenme usulü, kanunda gösterilir.

İnkılâp kanunlarının korunması

MADDE 197. — Bu Anayasanın hiçbir hükmü, Türk toplumunun çağdaş uygarlık seviyesine erişmesi ve Türkiye Cumhuriyetinin lâiklik niteliğini koruma amacını güden aşağıda gösterilen inkılâp kanunlarının, bu Anayasanın halkoyu ile kabul edildiği tarihte yürürlükte bulunan hükümlerinin Anayasaya aykırı olduğu şeklinde anlaşılamaz ve yorumlanamaz :

1. 3 Mart 1340 tarihli ve 430 sayılı Tevhidi Tedrisat Kanunu;
2. 25 Teşrinisânî 1341 tarihli ve 671 sayılı Şapka İktisası hakkında Kanun;
3. 30 Teşrinisânî 1341 tarihli ve 677 sayılı Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına dair Kanun;
4. 17 Şubat 1926 tarihli ve 743 sayılı Türk Kanunu Medenisiyle kabul edilen, evlenme akdinin evlendirme memuru tarafından yapılacağına dair medenî nikâh esası ile aynı Kanunun 110 uncu maddesi hükmü;
5. 20 Mayıs 1928 tarihli ve 1288 sayılı Beynelmîlîl Erkâmın Kabulü hakkında Kanun;
6. 1 Teşrinisânî 1928 tarihli ve 1353 sayılı Türk Harflerinin Kabûl ve Tatbiki hakkında Kanun;
7. 26 Teşrinisânî 1934 tarihli ve 2590 sayılı Efendi, Bey, Paşa gibi lâkap ve Unvanların Kaldırıldığına dair Kanun;
8. 3 Kânunuevvel 1934 tarihli ve 2596 sayılı Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine dair Kanun.

DÖRDÜNCÜ KISIM

SON HÜKÜMLER

I. Anayasanın değiştirilmesi

MADDE 198. — Anayasanın değiştirilmesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tam sayısının en az üçte biri tarafından yazıyla teklif edilebilir. Anayasanın değiştirilmesi hakkındaki teklifler ivedilikle görüşülemez. Değiştirme teklifinin kabulü, Meclisin üye tam sayısının üçte iki çoğunluğunun oyuyla mümkündür.

Anayasanın değiştirilmesi hakkındaki tekliflerin görüşülmesi ve kabulü, birinci fıkradaki kayıtlar dışında, kanunların görüşülmesi ve kabulü hakkındaki hükümlere tâbidir.

II. Başlangıç ve kenar başlıklar

MADDE 199. — Bu Anayasanın dayandığı temel görüş ve ilkeleri belirten Başlangıç kısmı, Anayasa metnine dahikdir.

Madde kenar başlıkları, sadece ilgili oldukları maddelerin konusunu ve maddeler arasındaki sıralama ve bağlantıyı gösterir. Bu başlıklar, Anayasa metninden sayılmaz.

Anayasanın yürürlüğe girmesi

MADDE 200. — Bu Anayasa, halkoyuna sunulup kabul edilince, Türkiye Cumhuriyetinin Anayasası olur ve halkoyu sonuçlarıyla beraber derhal Resmî Gazete’de yayımlanır.

Orhan ALDIKAÇTI
Başkan

Feyyaz GÖLCÜKLÜ
Başkanvekili

Şener AKYOL
Sözcü

Maddeler üzerindeki karşı oy
yazım eklidir. Söz hakkım saklıdır.

Tümü üzerinde söz hakkım saklıdır.

Turgut TAN

Kâtip

Tevfik Fikret ALPASLAN

Üye

Hikmet ALTUĞ

Üye

Tümü üzerinde söz hakkım saklıdır.
Maddelere ilişkin karşı oy yazım
eklidir.

Belirttiğim maddeler hakkında söz
hakkım mahfuzdur.

Başkanlığa sunduğum yazı ile
maddeler hakkında söz hakkım
bakıdır.

Kemal DAL

Üye

Feridun ERGİN

Üye

Feyzi FEYZİOĞLU

Üye

Tasarının tümü üzerinde söz hakkım
saklıdır. İlgili maddeler hakkında
karşı oy yazım eklidir.

Anayasa tasarısının tümü ve bütün
maddeleri üzerinde söz hakkım
saklıdır.

Tasarının tümü ve maddeleri üze-
rinde söz hakkım saklıdır. Katıl-
madığım maddelere ilişkin karşı
oy yazım saklıdır.

İhsan GÖKSEL

Üye

Rafet İBRAHİMOĞLU

Üye

A. Mümin KAVALALI

Üye

Başkanlığa sunduğum yazıda No. ları
belirtilen maddeler için söz hakkım
mahfuzdur.

Karşı görüşlerim eklidir.

Recep MERİÇ

Üye

Teoman ÖZALP

Üye

Muammer YAZAR

Üye

Başkanlığa sunduğum yazıda söz
hakkım saklıdır. Katılmadığım
maddeler de belirtilmiştir.

Madde : 33, 59, 130, 170'e muhali-
fim. Muhalefet şerhim eklidir.
Madde : 19, 20, 71, 76, 78, 84, 134,
148, 160, 164, 165, 169, 198 üze-
rinde söz hakkım mahfuzdur.

Tümü ve maddeler üzerinde söz
hakkım saklıdır. Muhalefet yazısı
eklidir.